

Fotografia panoràmica i representació del territori. Una aproximació a les Rutes Amagades de Mallorca de Jesús García Pastor (1964-1980)

Pere Freixa i Font

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Fotografia panoràmica i representació
del territori. Una aproximació a les *Rutes
Amagades de Mallorca* de Jesús García
Pastor (1964-1980)

Tesi doctoral de

Pere Freixa i Font

Direcció de

Dra. Mª Dolors Tapias Gil

Programa de doctorat *Art i tecnologia de la imatge*. Bienni 1989-91

Departament de Disseny i Imatge, Facultat de Belles Arts, Universitat de Barcelona

Setembre de 2010

5 LES RUTES AMAGADES DE MALLORCA, DE JESÚS GARCÍA PASTOR

Les panoràmiques que s'assoleixen des d'aquest Mirador de Ses Puntetes són indescriptibles. És necessari arribar-hi i fruit-lo detingudament i en silenci.

*Jesús García Pastor*⁵⁰⁴

504. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 78 (1977), fotografies 21-22.

505. L'herència de les *Rutes amagades de Mallorca* és present en obres de l'excursionisme i la cultura mallorquina posteriors, sobretot en:

PALOS I VADELL, Benigne. *Itineraris de Muntanya*. Palma de Mallorca: Moll, 1983. Benigne Palos participa en moltes de les camidades de Jesús García Pastor.

HEINRICH, Herbert. *12 excursiones clásicas por Mallorca: con mapas panorámicos*. Palma de Mallorca: Moll, 1987. Herbert Heinrich és amic de García Pastor. Mantenen correspondència durant anys.

VALERO i MARTÍ, Gaspar. *Camins i paisatges: itineraris culturals per l'illa de Mallorca*. 6 v. Palma de Mallorca: La Foradada, 1994. En la presentació del primer volum, Gaspar Valero publica una introducció de Jesús García Pastor.

L'any 1964 Jesús García Pastor inicia la publicació de les *Rutes amagades de Mallorca*, una revista il·lustrada de gran format dedicada a l'excursionisme a Mallorca. L'aventura editorial es va prolongar fins el 1980. Durant aquells setze anys va publicar 83 números exercint de director, editor, autor, redactor, fotògraf, compaginador i traductor. Jesús García Pastor, fotògraf autodidacta, presenta en aquests vuitanta-tres fascicles una de les col·leccions fotogràfiques més singulars realitzades mai sobre el paisatge de Mallorca. Tanmateix, cap dels números de les *Rutes...* apareix citat en antologies, històries i directoris de fotografia mallorquina ni de fotografia espanyola, ja siguin de l'època com contemporànies. No apareixen tampoc referenciats en recopilacions, antologies, guies o obres generals sobre imatge i fotografia de muntanya. Les excursions fotogràfiques de García Pastor semblen desaparèixer després de que finalitza la seva publicació, i es mantenen invisibles per a la cultura fotogràfica. La seva presència es redueix només,

testimonialment, al món excursionista mallorquí.⁵⁰⁵ Les fotografies que contenen les *Rutes...* les va realitzar Jesús García Pastor exclusivament per a ser mostrades en els fascicles. No es tornen a reeditar ni es publiquen en altres col·leccions, ni en obres editorials. No es comercialitzen a través d'agències ni es venen en el mercat de la fotografia. Tampoc, d'altra banda, s'exposen ni es mostren com a còpies fotogràfiques.⁵⁰⁶ García Pastor realitza el procés de la presa d'imatge, el revelatge i positivació amb la única finalitat d'obtenir una bona planxa d'impressió gràfica. Poques vegades una obra tan extensa i amb una presència continuada en el mercat tan prolongada ha restat així d'oblidada i desconeguda per crítics i historiador. No obstant, el públic local de l'època l'adquirí amb entusiasme, com sembla demostrar el fet de que alguns fascicles concrets, s'exhaurissin poc després de la seva publicació.⁵⁰⁷

Fascinat pels paisatges de Mallorca, sobretot per les muntanyes, García Pastor descobreix, a través de la imatge fotogràfica, recursos visuals per recrear i reconstruir *el seu paisatge* una vegada i una altre. Ben aviat incorpora al seu llenguatge expressiu les composicions fotogràfiques panoràmiques, i les convertirà, a llarg dels fascicles, en l'eina bàsica de la seva narrativa visual. El conjunt inacabat de les *Rutes...*, com es veurà en els propers apartats, es dibuixa com una enorme reconstrucció panoràmica i virtual del paisatge de Mallorca, un immens esforç per capturar i preservar un territori en transformació, en vies de desaparició.

L'obra, tanmateix, es manté desconeguda fora de l'àmbit de l'excursionisme i muntanyisme mallorquí, que d'altra banda, sovint l'arracona. Alguns autors posteriors, de la dècada dels vuitanta i noranta, obvien la seva existència en una demostració d'amnèsia històrica.

506. Excepcionalment, fora de l'àmbit comercial, va realitzar alguna mostra del seu treball, tant de còpies fotogràfiques en blanc i negre com projeccions de diapositives, en grups excursionistes i associacions culturals.

507. Els primers fascicles exhaurits, tots ells publicats en la versió catalana, van ser el número 1 (publicat el 1964 i exhaurit el 1968), el número 6 (publicat el 1965 i exhaurit el 1968) i el número 7 (publicat el 1965 i exhaurit el 1968). Excepcionalment, els números 33 i 36, publicats tots dos el 1969, es van exhaurir al cap de pocs mesos.

508. FREIXA FONT, Pere. "Las Rutas escondidas de Mallorca, de Jesús García Pastor. Un panorama inacabado del paisaje de Mallorca". *Actas al Segundo Congreso de Historia de la Fotografía, 2-4 de diciembre de 2006*. Zarautz: Photomuseum, 2007, p. 125-144.

Algunes parts resumides i condensades d'aquest capítol es van presentar al *Segundo Congreso de Historia de la Fotografía*, a Zarautz, el desembre de 2006, amb el títol de *Las Rutas escondidas de Mallorca, de Jesús García Pastor. Un panorama inacabado del paisaje de Mallorca*.⁵⁰⁸

5.1 Nota biogràfica

Existeix molt poca informació biogràfica sobre García Pastor. Tan sols dos textos publicats el 1986 i el 1995 respectivament: *Homenatge a García Pastor* i *Mallorca Altiva*.⁵⁰⁹ *Homenatge a García Pastor* és el tribut que companys de feina i amics van oferir a García Pastor amb motiu de la seva jubilació com a director de la *Biblioteca Pública* de Palma. Es tracta d'una recopilació d'articles especialitzats en bibliofília, cultura llatina i cultura balear medieval. En la introducció, Teresa Ventayol, ajudant de García Pastor i futura directora de la Biblioteca, glossa la figura de García Pastor. En la contraportada de *Mallorca Altiva*, l'editor Miquel Font publica una breu ressenya biogràfica sobre Jesús García Pastor. A aquest dos textos, cal afegir els obituaris que en la seva mort, el 28 de febrer de 2009, es van publicar. Gaspar Valero i Martí al *Diari de Mallorca* i Guillem Rosselló Bordoy, a *Última Hora*.⁵¹⁰ Els quatre textos es reproduïxen en els annexes d'aquest treball. La resta d'informacions d'aquesta nota biogràfica estan extretes de l'entrevista efectuada a l'autor, el setembre de 2006, que es transcriu a l'*Annex 3. Entrevista a Jesús García Pastor*. S'han afegit també dades addicionals aportades per Lluís García Sevilla, fill de García Pastor, en diverses converses mantingudes aquests darrers anys. En els annexes s'inclou el fragment d'un text biogràfic inèdit escrit per Lluís García Sevilla sobre el seu pare.

Jesús García Pastor neix a Requena, València, el 4 de març de 1915. Estudia a València

509. VENTAYOL, Teresa [et al.]. *Homenaje a D. Jesús García Pastor: Bibliotecario*. Palma de Mallorca: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear. Direcció General de Cultura; Josep J. de Olañeta, 1986.

GARCÍA PASTOR, Jesús. *Mallorca Altiva. Fisiografía de la Mallorca montuosa i relació sistemàtica d'altures*. 2a ed. revisada. Palma de Mallorca: Miquel Font, 2000.

510. VALERO i MARTÍ, Gaspar. "Jesús García Pastor, trespador de les rutes amagades de l'infinit". *Diari de Balears* [Palma de Mallorca] (dimecres 18 març 2009), p. 47 [*Cultura*, p. 4].

ROSSELLÓ i BORDOY, Guillem. "Adéu, una vegada més". *Última Hora* (4 abril 2009), p. 42.

511. Per encàrrec del director del director general d'arxius i Biblioteques, l'any 1951 cataloga els 791 incunables amb que compta la biblioteca. El 1965 presentarà la catalogació de manuscrits.

GARCÍA PASTOR, Jesús. *Catálogo de incunables de la Biblioteca Pública de Palma de Mallorca*. Madrid : Cuerpo facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1951.

GARCÍA PASTOR, Jesús; HILLGARTH, J. N.; PÉREZ MARTÍNEZ, Lorenzo. *Manuscritos lulianos de la Biblioteca Pública de Palma*. Palma de Mallorca, Barcelona: Biblioteca Pública, Biblioteca Balmes, 1965.

on es llicencia en Magisteri i Filosofia i Lletres. El 1942 es presenta a oposicions i ingressa al cos d'arxivers, bibliotecaris i arqueòlegs del Ministerio d'Educación y Ciència espanyol amb destí a l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda de Palma de Mallorca. L'any 1947 assumeix, a més de la tasca que desenvolupa a l'Arxiu d'Hisenda, la direcció de la Biblioteca Provincial la qual es trobava en condicions molt precàries i s'ubicava al convent dels Jesuïtes de Monti-sión. La biblioteca constava d'una gran sala del segle XVIII, dos grans taules buides i pocs llibres moderns. Al capdavant de la Biblioteca Provincial realitza una important tasca de catalogació i d'indexació dels fons, majoritàriament provinents de les desamortitzacions, entre els que es comptaven una notable col·lecció d'incunables i manuscrits, molts d'ells lul·lians.⁵¹¹ García Pastor s'involucra encaridament en el projecte de la nova biblioteca: agilitza la catalogació dels llibres nous i posa en marxa el servei de préstec a domicili, un dels primers que van existir a Espanya. Uns anys més tard, la biblioteca es trasllada a una nova seu, a la *Casa de la Cultura*, sota el nom de *Biblioteca Pública de Mallorca*. Ja en el nou centre, compagina la direcció de la Biblioteca amb la direcció del Registre estatal del Dipòsit Legal i de la Propietat Intel·lectual. Amb motiu de la implantació d'estudis universitaris a Palma, el 1965, García Pastor aprofita per ampliar els fons de llibres moderns. Aquells anys, la biblioteca augmenta considerablement, tant en nombre de llibres com d'usuaris. El 1980 crea el servei de préstec de cintes d'àudio, de registres sonors i de música, servei que en aquells moments, només s'oferia a Santiago de Compostel·la. Teresa Ventayol recupera, d'aquells anys, una màxima freqüent de García Pastor: “Las cosa hay que empezarlas para poderlas terminar y no importa quién las lleve a término, el caso es

que se hagen.”⁵¹² Fins a la seva jubilació, el gener de 1985, compaginarà la direcció de la *Biblioteca Pública* amb la direcció de la *Casa de Cultura*. Rosselló Bordoy resumeix la tasca de García Pastor al capdavant de la biblioteca amb aquestes paraules: “(...) la feina realitzada en la recuperació del patrimoni bibliogràfic mallorquí, no ha sigut glosada per ningú i en realitat fou l’obra més bella i apassionada que pogué realitzar. Fou la seva passió professional i mai de mais li hem agraït el que féu en aquesta feina de recuperació d’un Patrimoni cultural excepcional.”⁵¹³

La Biblioteca i la col·lecció de manuscrits i incunables són el motiu de la incursió de García Pastor en el món de la fotografia. Durant el procés de classificació i de catalogació, va acordar amb la *Biblioteca de Catalunya* la realització de microfilms de totes les obres. Per aquest motiu, García Pastor va adquirir una *Leica* amb visor reflex i va instal·lar un laboratori de revelatge en blanc i negre al lavabo més fosc de la biblioteca. Durant dos o tres anys, va comprar bobines de pel·lícula, va carregar jocs de xassís, va realitzar les imatges, va revelar-les i les va anar enviant a Barcelona. Ho va microfilmear tot i en va donar difusió, assegurant, a la vegada, la permanència a Palma de Mallorca dels originals.⁵¹⁴

En paral·lel a la seva tasca professional en la *Biblioteca Pública*, García Pastor va desenvolupar una important activitat com a professor de llatí i grec que va propiciar, de resultes, que es convertís en compaginador i editor. El 1941 va començar a impartir classes de grec a València. La falta de materials docents adequats el van portar a escriure

512. VENTAYOL, Teresa. “Introducción”. A: VENTAYOL, Teresa [et al.]. *Homenaje a D. Jesús García Pastor: Bibliotecario*. Palma de Mallorca: Conselleria d’Educació i Cultura del Govern Balear. Direcció General de Cultura; Josep J. de Olañeta, 1986, p. 9.

513. ROSSELLÓ i BORDOY, Guillem. “Adéu, una vegada més”. *Ultima Hora* (4 abril 2009), p. 42.

514. Més endavant, quan la Biblioteca Nacional voldrà traslladar diversos originals a Madrid, instal·larà una càmera inífuga, amb tots els requeriments tècnics, per tal d’assegurar la conservació i permanència a Palma de la col·lecció completa. Conversa amb Lluís García Sevilla. Juny 2010. Veure l’Annex 9. *Escrits sobre García Pastor*. Lluís García Sevilla: *Jesús García Pastor, un enamorat de Mallorca (fragment)*.

515. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [001_00.00.52.-1].

516. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Gramática teórico-práctica de la lengua griega*. València : ECIR, 1943.

517. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Gramática teórico-práctica de la lengua griega*. 2a ed. corregida. 2 v. València : Gior, 1944. L'any 1951 es torna a imprimir la que serà la 8ª edició.

518. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Gramática de la lengua latina*[Libro de texto aprobado para el bachillerato por el Ministerio de Educación Nacional por O.M. del 16 de marzo de 1959]. Palma de Mallorca : Paideia, 1959.

519. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [009_00.10.28.-1].

520. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [023_00.07.21.-1].

521. BOVER I PUJOL, Jaume. "Un mestre de mestres: Melcior Rosselló i Simonet. Nota Bibliogràfica". *Maina* [Palma de Mallorca], núm. 3 (1981), p. 11-13.

el seus propis llibres de text, on atorgava especial rellevància al valor pedagògic de l'etimologia i de l'analogia. En voler imprimir el primer llibre, es va trobar amb què cap editor de València disposava de jocs complets de caràcters grecs: "Hubo que reforzar el material que tenía una imprenta muy importante. Con eso me dediqué a componer el libro, en castellano y griego. Componía las páginas, luego me llevaba a casa las pruebas, las corregía y al otro día volvía. Y así se editó."⁵¹⁵ L'any 1943 va publicar la primera edició a ECIR,⁵¹⁶ i l'any següent, després de corregir-lo i d'ampliar-lo, el va editar amb GIOR, amb qui realitzarà fins a set edicions més.⁵¹⁷ A partir del model elaborat per al manual de grec, i ja a Mallorca, García Pastor va confeccionar una sèrie de nous llibres de text per a l'aprenentatge del llatí dels cursos de batxillerat. L'any 1959 va realitzar la primera edició⁵¹⁸ amb *Paideia*, editorial fundada per ell mateix. Al llarg de dotze anys va impartir docència als Jesuïtes del col·legi de Montision i a la Salle. Paral·lelament, amb *Paideia* va editar, a més dels manuals de llatí, els *Cuadernos de cálculo* per a nens,⁵¹⁹ èxit editorial del professor Pere Cerdà i també *les Rutes amagades de Mallorca*.

A mitjans dels anys cinquanta, García Pastor s'inicia en l'excursionisme participant en les sortides que organitzava el grup *de Fomento y Turismo*. "El Fomento del Turismo era una sociedad de excursionistas. En sus excursiones reunía tres o cuatro coches. Había unas doscientas personas, mujeres y niños, y hacían cosas sencillas. Empecé a ir de excursión ahí, porque yo necesitaba caminar. Necesitaba hacer ejercicio. No podía estar siempre en la biblioteca, o en el archivo."⁵²⁰ És així que coneix Melcior Rosselló, professor i pedagog,⁵²¹ i poc després, s'aventuren a preparar les seves pròpies caminades.

Van formar un petit grup en el que participaven, de forma més o menys regular, uns quants amics, entre d'altres, la dona de Melcior, Esperanza Rubio, Frederic Gunter, Rafael Juan, Benigne Palos, Baltasar Catany, Biel Crespi, Lluís Mas, Paco Romero, Pep Vicens i Alfonso Vivern.

Uns anys després, a principis dels seixanta, García Pastor va proposar a Melcior Rosselló el projecte de les *Rutes...*, i van decidir tirar-lo endavant junts, compartint despeses i beneficis:

La primera ruta fotografiada fue la conocida del Castell del Rei en Pollença. Naturalmente casi todo fueron pérdidas. No estaba muy animado. En esta situación, un conocido y amigo de Sóller, que era editor en su imprenta del Semanario de Soller, me animó, pues le gustaba la idea, a seguir adelante. Me propuso que hiciera un fascículo de la comarca de Sóller, del que me compraría tantos fascículos como fueran necesarios para enjuagar las pérdidas habidas con el primero. “De acuerdo”, dije. Hicimos una excursión desde el puerto de Sóller, subimos a Balitx por el Pas de la Cordellina y el Pas de l'Eura, y volvimos luego en por un circuito al puerto de Sóller. No se acordó el buen amigo de la promesa ni yo se la recordé, pues lo económico se fue nivelando prometedoramente. Repliqué con otro número, el 3º de las Rutas... , con el tema de Lluc, que esperaba que iba a ser bien acogido. Y así fue, pues la publicación empezó a cubrir gastos y a prometer alguna ganancia. Los socios económicos no intentábamos con las Rutas... ganar dinero, sino poder hacerlas, pues con las otras publicaciones escolares nos defendíamos bien, las Rutas... siguieron in creciendo a su ritmo durante algunos años.⁵²²

522. Veure l'Annex 3. Entrevista a Jesús García Pastor, entrada: [029_resposta 1.1c].

El projecte de les *Rutes...* es va interrompre el 1980, quan se n'havien publicat 83 números.

523. GARCÍA PASTOR, Jesús: *Mallorca altiva. Fisiografía de la Mallorca montuosa i relació sistemàtica d'altures*. 2a ed. revisada. Palma de Mallorca: Miquel Font, 2000.

524. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [106_01.29.49-1].

525. VENTAYOL, Teresa. "Introducción". A: VENTAYOL, Teresa [et al.]. *Homenaje a D. Jesús García Pastor: Bibliotecario*. Palma de Mallorca: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear. Direcció General de Cultura; Josep J. de Olañeta, 1986, p. 9.

Jesús García Pastor va seguir fent excursions per Mallorca tot i que cada vegada amb més freqüència, la fotografia cedia el lloc a la càmera de vídeo. El 1995 va publicar *Mallorca altiva*, una relació de totes les muntanyes, turons i altures de Mallorca catalogades, codificades i ordenades minuciosament.⁵²³ Als anys noranta, mentre confeccionava *Mallorca altiva*, García Pastor va començar a realitzar vídeos sobre Mallorca. Cada un d'ells presentava novament una ruta a peu pel paisatge muntanyenc de Mallorca. En va realitzar 184, que posteriorment, va digitalitzar i enregistrar sobre DVD. "(...) los vídeos son también Mallorca. Los vídeos son 184, que podrían haber sido 184 *Rutas...* bueno, algunas estarían repetidas..."⁵²⁴

Jesús García Pastor va morir el passat 28 de febrer de 2009, als 94 anys, a Sant Cugat del Vallès. En l'homenatge que el companys li varen oferir el 1986, Teresa Ventayol resumia així l'aportació de García Pastor i les seves *Rutes...*:

Pensando en que hay mucha gente, que no conoce su propia isla y en otras personas a quienes les gusta recordar por dónde pasaron en algún momento, decide empezar una publicación, de la que es el autor, el fotógrafo, el traductor y el editor. Obra excepcional y única en su género, las Rutas escondidas de Mallorca."⁵²⁵

5.2 Context i referències

En el corto territorio de esta isla se encuentra todo lo que en otras partes está repartido en un territorio inmenso. Llanuras, valles, barrancos, colinas, lomas aisladas, montes inaccesibles, tierras de sembradura, bosques, huertos, prados, arroyos, aguas termales, y para que no le falte nada ahí están la Albufera y los pantanos de Alcudia.

*Juan Cortada*⁵²⁶

302

Les *Rutes amagades de Mallorca* són, sobretot, un immens projecte personal.⁵²⁷ Tot i comptar amb la col·laboració de Melcior Rosselló en tasques de producció i en la realització dels planells orientatius que encapçalen cada ruta, la ideació, la planificació i la realització del conjunt de l'obra i de cada un dels fascicles corresponen a García Pastor. No hi ha cap indicatiu que faci pensar que ni la resta de companys del grup excursionista, alguns dels personatges que apareixen en les fotografies, ni altres col·laboradors, intervinguessin en cap aspecte rellevant de les *Rutes*...

Com García Pastor observa, l'element principal de les *Rutes*... són les imatges fotogràfiques: “Las fotografías constituyen la parte más importante de las *Rutas*... El texto además, explica y aclara.”⁵²⁸ Respecte a la dimensió fotogràfica del projecte, la

526. CORTADA, Juan. *Viaje a la isla de Mallorca en el estío de 1845*. Palma de Mallorca: RODA, 1947, p. 187. [Exemplar facsímil de l'edició original: CORTADA, Juan. *Viaje a la isla de Mallorca en el estío de 1845*. Barcelona: imprenta de A. Brusi, 1945]

527. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrades: [049_resposta 1.4], [042_00,46,21-1], [047_nota la marge 1.3].

528. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [128_resposta 3.2].

529. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [227_resposta 5.4].

530. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [262_resposta 5.8].

531. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrades: [049_resposta 1.4] i [054_01.14.12-1].

532. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [060_resposta 1.6].

qual s'analitzarà amb detall en els propers apartats, es vol remarcar que García Pastor no tenia formació específica ni pertanyia a la professió fotogràfica, com tampoc guardava altres vincles amb la fotografia, teòrics o pràctics.⁵²⁹ No obstant, coneixia bé els processos d'impressió, de fotocomposició i el processament d'imatges en blanc i negre, i defensava orgullosament el seu amateurisme i la llibertat creativa que li proporcionava: “La fotografía de las *Rutas...* o la fotografía de los vídeos, para mí no ha sido nada profesional, ni por asomo. Han sido siempre una distracción, entretenimiento y ejercicio de grandes caminatas, (...) ese trabajo que fue mucho y complicado debe considerarse totalmente *amateur*.”⁵³⁰ La desvinculació del projecte de discursos fotogràfics previs i coetanis es posa de manifest quan García Pastor afirma que “Ningún referente ni obra alguna sirven para el punto de partida de las *Rutas...*”;⁵³¹ i que les *Rutes...* són bàsicament un treball sobre “El excursionismo por la isla, como se dice ahora, *Senderismo en Mallorca*.”⁵³² Es podria parlar doncs, d'un triple aïllament, professional, conceptual i històric, que allunya les *Rutes...* dels debats sobre la representació del territori de la seva època. A canvi, li afegixen singularitat i independència discursiva, com García Pastor reconeix i defensa.

La desconexió voluntària que García Pastor declara respecte l'àmbit de la imatge, no es dona en altres àrees i camps de coneixement que intervenen en les *Rutes...* García Pastor coneixia bé les obres publicades sobre Mallorca, sobretot les literàries, les d'història i les de geografia. Com s'ha vist, al principi dels anys seixanta, García Pastor combinava la direcció de Biblioteca Provincial amb la seva tasca al registre del Dipòsit Legal, on

es dipositava un exemplar de cada nou llibre publicat a les illes, amb la direcció de Biblioteca Provincial. Malgrat les mancances, aquella biblioteca envellida comptava amb les obres de referència més importants sobre Mallorca.

Respecte de la geografia, el mateix 1964 va aparèixer el primer volum de Bartolomé Barceló Pons i Vicente Ma. Rosselló Verger, *Las islas Baleares. Estudio geográfico y económico*. El 1963 s'havia editat la primera edició del *Corpus de Toponimia de Mallorca*, de José Mascaró Rius,⁵³³ i el 1960, Julio Rey Pastor i Ernesto García Camarero van publicar la *Cartografía mallorquina*.⁵³⁴ D'altra banda, pel que va comentar en l'entrevista, García Pastor consultava i utilitzava els fulls del *Mapa Militar de España*, del Servicio Cartográfico del Ejército,⁵³⁵ tot i que preferia la precisió del *Mapa Topográfico Nacional de España*, de l'Instituto Geográfico Nacional.⁵³⁶ És probable que també conegués algun dels textos anteriors de Bartomeu Darder i Pericàs, geòleg de les primeres dècades del segle, i que li servissin per descobrir unes de les poques composicions panoràmiques fotogràfiques fetes a l'illa en aquelles dates [figura 5.01].⁵³⁷

Mallorca compta amb una llarga tradició de literatura de viatges i guies,⁵³⁸ que García Pastor coneixia bé.⁵³⁹ Els anys cinquanta van començar amb dues publicacions influents: la guia de Josep Pla, amb una important selecció fotogràfica de Català-Roca i altres autors, i la de Jaume Escalas Real, amb imatges fotogràfiques pròpies.⁵⁴⁰ Ambdós llibres compaginaven la informació turística amb les observacions personals i les notes de viatges. Incorporaven una mirada nova, mirada que cada vegada es torna més

533. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [169_00.14.00-1].

534. BARCELÓ PONS, Bartolomé; ROSSELLÓ VERGER, Vicente Ma. *Las islas Baleares. Estudio geográfico y económico*. Palma de Mallorca: Cámara Oficial del Comercio, la Industria y Navegación de Palma de Mallorca, 1964.

MASCARÓ PASARIUS, José. *Corpus de Toponimia de Mallorca*. Palma de Mallorca: José Mascaró Rius, 1963.

REY PASTOR, Julio; GARCÍA CAMARERO, Ernesto. *La cartografía mallorquina*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Departamento de Historia y Filosofía de la Ciencia del Instituto Luís Vives, 1960.

535. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [168_resposta 4.4].

536. GARCÍA PASTOR, Jesús: *Mallorca altiva. Fisiografía de la Mallorca montuosa i relació sistemàtica d'altures*. 2a ed. revisada. Palma de Mallorca: Miquel Font, 2000, p. 15-18.

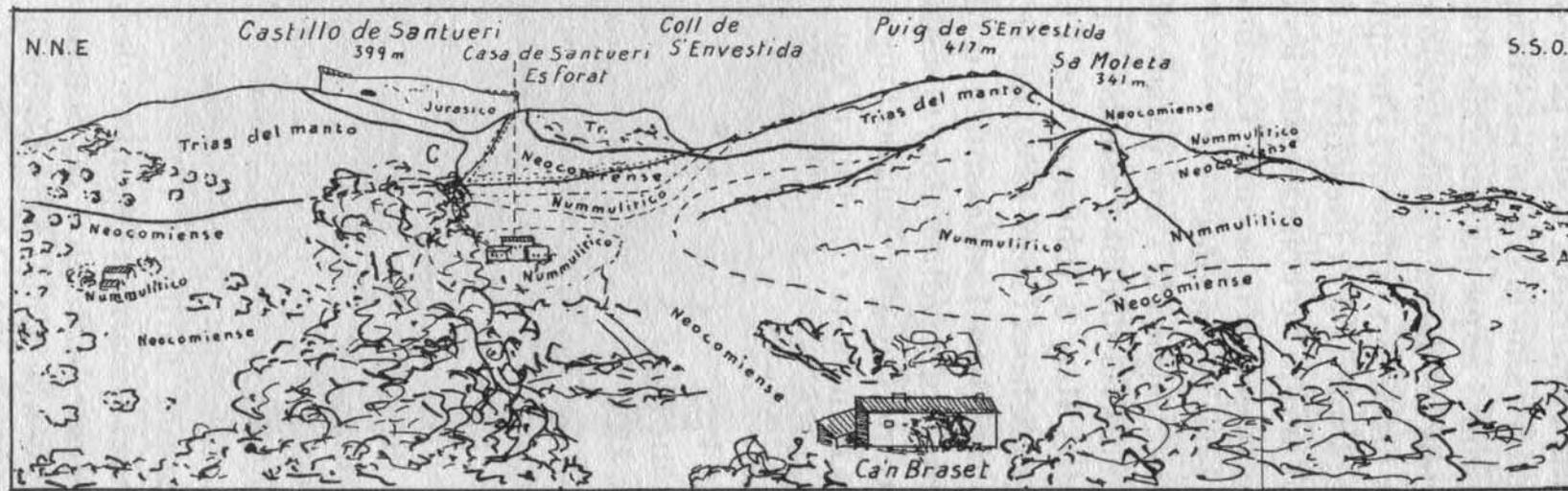
537. FORNÓS, Joan J. (ed.). *Bartomeu Darder i Pericàs, geòleg i mestre*. Palma de Mallorca: Govern de les Illes Balears, 2008, p. 69, 147.

538. SEGUÍ LLINAS, Miquel. "Bibliografía sobre los libros de viaje a las Baleares en el siglo XIX". *Revista de Geografía*, vol. 26, núm. 1-2 (1992), p. 129-136.

539. Per exemple, en la introducció del fascicle 36, *Camí vell de Pollença a Lluç*, de 1969, en

Panorama del castillo de Santueri y del Puig de S'Envestida, desde el Puig de l'Amo en Guim.

Croquis explicativo.

Figura 5.01. Bartomeu Darder i Pericàs. *Panorama de la zona de corrimiento de Santueri*, 1913. © Darder i Pericàs, Bartomeu. *Los fenómenos de corrimiento en Felanix (Mallorca)*. *Trabajos del Museo Nacional de Ciencias Naturales*. Madrid: Instituto Nacional de Ciencias Físico-Naturales, 1913, Lámina IV.

etnogràfica, tant en el text com en les imatges, tot i que el tipisme, sobretot en algunes imatges pictorialistes d'Escala, s'hi mantingui present.

La primera traducció al castellà del text clàssic d'André Grasset de Saint Sauveur, *Voyage dans les Îles Baléares et Pithiuses...*,⁵⁴¹ diversos llibres de Manuel Sanchís Guarner,⁵⁴² els dos volums d'Antonio Pol, *Mallorca y su folklore*, de 1954 i 1955, així com la publicació de la traducció de l'alemany de *Costumbre de los mallorquines*, de l'Arxiduc Lluís Salvador, que s'afegia a l'edició catalana de les seves *Obres completes*.⁵⁴³ Precisament en el fascicle 78 de les *Rutes...*, *El Puig del Teix. Des de Valldemossa, pel Camí de S'Arxiduc, i la cornisa del Caragolí*, de 1977, aprofitant que es recorre el camí traçat per l'Arxiduc, García Pastor glossa el personatge, per qui realment sembla sentir admiració. En el text introductori aporta una de les poques referències explícites que dona en totes les *Rutes...* sobre el fons la biblioteca:

(...) [L'Arxiduc] en mallorquí escriví i publicà algunes de les seves obres, com l'opúscul "Catalina Homar", o el llibret "Rondaies de Mallorca", o "Somnis d'estiu ran de mar". (...) Nostra Biblioteca Pública de Mallorca té la sort de tenir-les totes, o gairebé totes, inclusive una molt poc coneguda, integrada per dos grossos toms amb velles i descolorides fotografies originals, que l'Arxiduc titulà "Flors de Miramar".⁵⁴⁴

En paral·lel a la literatura que contemplava l'illa es van editar les primeres guies turístiques pensades per al gran públic: campanyes promocionals de platges i hotels i anuncis ensucrats per a parelles recent casades. Per als illencs excursionistes, les edicions i reimpressions de les Guías Gráficas, de Josep Costa i Ferrer,⁵⁴⁵ i les *50 Excursiones a*

comentar el mal estat i deixadesa dels camins de l'illa, fa referència a l'obra de George Sand (Aurora Dupin) i Juan Cortada que a principis de segle ja en feien esment.

540. PLA, Josep. *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza*. Barcelona: Destino, 1950.

REAL ESCALAS, Jaume. *Guía de las Baleares (Mallorca, Menorca, Ibiza)*. Palma de Mallorca: Mare Nostrum, 1950.

541. GRASSET DE SAINT SAUVEUR, André. *Viaje a las islas Baleares y Pithiusas: escrito durante los años 1801 a 1805*. Palma de Mallorca: RODA, 1952.

542. SANCHÍS GUARNER, Manuel. *Els arte del vidrio en Mallorca*. Palma de Mallorca: Talleres Mossén Alcover, 1952.

SANCHÍS GUARNER, Manuel. *Els molins de vent a Mallorca*. Barcelona: Barcino, 1955.

543. POL, Antonio. *Mallorca y su folklore*. Palma de Mallorca: Mallorquina de Francisco Pons, 1954-1955.

SALVADOR, Luís Archiduque. *Costumbres de los mallorquines. Artesanía y folklore*. Palma de Mallorca: [s.n.], 1955.

SALVADOR, Lluís Arxiduc D'Àustria; DOLÇ, Miquel (ed.). *Obres Completes*. Barcelona: Selecta, 1951.

544. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 78 (1977), Introducció.

545. COSTA I FERRER, Josep. *Guía gráfica de*

Mallorca : sus bellezas naturales, su catedral e iglesias, sus palacios y patios, sus costumbres, su arqueología. Palma de Mallorca: Galerías Costa, 1949.

546. FONT MARTORELL, Gabriel. *50 Excursiones a pie por la isla de Mallorca.* Palma de Mallorca: Patronato de Turismo de Mallorca, 1964.

547. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [022_resposta 1.1a].

548. Amb motiu de les *Rutes...* va publicar una recopilació bilingüe de poesies mallorquines, en català i castellà. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Antología de poesías paisajísticas mallorquinas traducidas por Jesús García Pastor para su obra Rutas escondidas de Mallorca. Edición bilingüe.* Palma de Mallorca: Ediciones Cort, 1977.

pie por la isla de Mallorca, de Gabriel Font Martorell,⁵⁴⁶ que García Pastor mai va voler comprar.⁵⁴⁷

García Pastor també coneixia bé les grans figures de la literatura mallorquina, començant per Llull i acabant amb Costa i Llobera.⁵⁴⁸ Durant els anys de preparació de les *Rutes...* Mallorca vivia una època en què tímidament s'advocava per la normalització lingüística i cultural. L'editorial Cort, per exemple, en 1946 va iniciar la publicació de la revista *Cort*. L'editorial Moll, el 1955 va treure al mercat la seva *Biblioteca Raixa*, la primera col·lecció en català oberta a tot tipus de temàtica i per a un públic ampli. El 1964 Bartomeu Barceló i Jaume Vidal Alcover es van afegir a aquest corrent i van començar a editar autors com ara Villalonga, Baltasar Porcel i Josep Melià, entre d'altres. És en aquest context que, malgrat el risc econòmic del projecte, García Pastor va decidir duplicar l'edició de les *Rutes amagades de Mallorca* des del primer número, realitzant dos tiratges, un en català i un altre en castellà.

Amb les *Rutes amagades de Mallorca*, García Pastor es va proposar construir alguna cosa completament diferent al que s'estava fent o ja s'havia fet a l'illa. S'identificava amb l'arrelada tradició excursionista i viatgera de l'illa, i al mateix temps, la seva mirada s'allunyava de les formes narratives utilitzades habitualment per artistes, literats, aristòcrates i viatgers. Buscava un apropament que anés una mica més enllà del ludisme i transcendís el propi acte de transitar el territori. García Pastor sembla cercar una manera diferent de donar forma visual a la certesa d'una experiència nova, que sap

única i que sospita última: la necessitat de perpetuar de forma completa, amb tots els seus matisos, la pròpia experiència del paisatge de Mallorca. Enregistrar les *seves* muntanyes mil·lenàries que, tot i la seva magnificència, mostra fràgils i vulnerables. Malgrat la distància i la desconeixença, les imatges de García Pastor semblen tenir ressonàncies del Yosemite de Pillsbury.

5.2.1 *Canvis i transformacions en les Illes Balears, 1950 – 60*

La Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial van provocar que l'arribada de turistes internacionals a Mallorca s'aturés de cop i sumís en una profunda crisi el turisme de les illes, que des de principis de segle no havia deixat de créixer amb força. Caldrà esperar la dècada de 1950 perquè el sector turístic comenci a recuperar el seu impuls. Abans, però, haurà d'inventar propostes per adaptar-se als nous temps.⁵⁴⁹

Diversos autors coincideixen en remarcar la influència que van tenir durant aquests anys les campanyes del Fomento de Turismo de Mallorca, sobretot la campanya *Luna de miel en Mallorca*.⁵⁵⁰ D'altra banda, la ràpida recuperació europea, gràcies a les ajudes americanes del Pla Marshall, possibilita el retorn del turisme estranger, ara de la mà de les grans companyies aèries. Com Barceló Pons apunta,

549. BARCELÓ i PONS, Bartomeu. "Història del turisme a Mallorca". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, vol. 15, núm. 50 (2000), p. 41.

550. Segons el dietari d'Antonio Requeni, el 70% dels espanyols que van visitar l'illa aquells anys ho van fer en el viatge de noces. REQUENI, Antonio. *Los viajes y los días*. Buenos Aires: Santiago Rueda, 1969, p. 84.

Veure també:

SEGUÍ LLINÀS, Miquel. *El turisme a les Balears (1950-2005)*. Palma de Mallorca: Documenta Balear, 2006.

CIRER COSTA, Joan Carles. *La invenció del turisme de masses a Mallorca*. Palma de Mallorca: Documenta Balear, 2009.

Welcome! Un segle de turisme a les Illes Balears. Barcelona: Fundació La Caixa, 2000. [Catàleg de l'exposició]

551. BARCELÓ i PONS, Bartomeu. *Ibidem*, p. 42.

552. En l'entrevista, J. García Pastor afirmava que la seva obra no tenia cap intenció política ni voluntat de transformació social. Veure l'*Annex 3. Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [110_ resposta 2.6].

(...) el procés de recuperació econòmica de l'Europa de la postguerra facilita la recuperació de la demanda turística que es consolida amb el Pla d'Estabilització de 1959. Si el 1950 arribaren 98.000 turistes, dels quals el 22,18% eren estrangers, el 1952 ho feren 134.490, dels quals el 53,63% procedien de fora d'Espanya, i el 1959 eren 321.000 els arribats, dels quals el 79,76% eren estrangers. El 1950 hi havia a les Balears, i pràcticament tots estaven a Mallorca, 174 establiments hotelers, amb 4.054 llits, que el 1961 arribaren a ser 710 hotels, amb 27.77 llits.⁵⁵¹

Des de finals dels anys cinquanta, companyies aèries, ministres i famosos participen en la transformació del turisme interior i aristocràtic de l'illa en un turisme de sol i platja massiu, motor dels canvis econòmics i socials. Es pot considerar que les caminades per Mallorca busquen ser un contrapès als canvis implacables que s'han iniciat al conjunt de les Balears,⁵⁵² sobretot a Mallorca i Eivissa, arran del boom econòmic que Espanya va començar a viure finalitzada la Segona Guerra Mundial. La recuperació econòmica del país i l'entrada de divises van suposar l'increment i l'expansió del turisme durant els anys seixanta. Cal recordar que l'any 1964, inici de la publicació de les *Rutes amagades de Mallorca*, va ser també l'any de la inauguració de l'hotel 1.000 de les Balears, el luxós *Hotel de Mar*, a Calvià. Aquests tipus d'actes van suposar un magnífic aparador per l'aparell propagandístic del règim franquista. La celebració de l'esmentada efemèride va comptar amb la presència de tres ministres: Fraga Iribarne (Informació i Turisme), Castiella (Exteriors) i López Rodó (comissari del *Plan de Desarrollo Económico y Social*). Es van afegir a l'acte un nodrit grup de representants del turisme d'elit, la *jet-set*: El Cordobés, els ducs d'Alba, els ducs de Tebas, l'ambaixador de Bèlgica, el príncep Merode, el baró de Rothschild, el marquès de Londonderry, els presidents de les

companyies aèries Sabena i Pan Am, i el delegat del *New York Herald* a París.⁵⁵³

Certament, la metamorfosi que viu l'illa i que García Pastor constata en les seves imatges, com ara l'abandonament del camp i la migració cap a la ciutat, respon a la transformació provocada pel turisme. Bartomeu Barceló ho denuncia així ja el 1966:

*Prácticamente toda la vida económica de Mallorca viene influida por el turismo; la extraordinaria riqueza que ha creado ha invadido todos los sectores de la producción hasta los que pudieran parecer más alejados de sus actividades. La fuerza del turismo es tan grande, tan absorbente por su gran rentabilidad a corto plazo y los elevados salarios que procura, que incluso actúa de freno a la economía tradicional del país al restarle mano de obra que se pasa a las actividades turísticas. La isla se ha convertido en un centro consumidor de primer orden como lo demuestran los constantes aumentos del volumen de mercancías entradas por el puerto, todo ello en detrimento de una riqueza básica, sólida e inalienable.*⁵⁵⁴

García Pastor manté amb les transformacions que la modernització provoquen en l'illa una relació ambigua. Durant els primers anys de les *Rutes...*, mostra de forma clara la seva satisfacció per les millores en les infraestructures. Dedicava el fascicle 7, *La Carretera a Sa Calobra (Per Selva i Caimari)*, de 1965, a aquesta nova via, obra d'enginyeria complexa dissenyada per Antonio Parietti, a qui proposa per a un homenatge públic.⁵⁵⁵ L'ambivalència apareix quan es comencen a projectar grans obres hidràuliques en zones de muntanya. En el fascicle 30, *Torrent D'Almandrà*, de 1968, es fa ressò de la possible construcció de l'embassament de Cúber, que juntament amb l'embassament ja començat al Gorg Blau, cobrirà les necessitats d'aigua potable de Palma. García Pastor escriu:

553. BUADES, Joan. *On brilla el sol. Turisme a Balears abans del boom*. Eivissa: Res Pública, 2004, p. 185.

Per a Jean Besson, la mutació que durant aquells anys pateixen les illes degut al turisme van suposar una claudicació al desenvolupament d'altres mecanismes econòmics i industrials.

BESSON, Jean. *La Terre et les Hommes aux Îles Baléares*. Aix de Provence: Edisud, 1997.

554. BARCELÓ i PONS, Bartomeu. "Mallorca: fantasía, realidad y sinrazón del turismo". *Cuadernos de arquitectura*, núm. 65 (1966), p. 16.

555. Sembla que aquesta actitud i entusiasme era compartit pel gran públic: l'edició catalana del fascicle 7 es va exhaurir en poc temps.

*Teníem projectat ja abans de descriure en la nostra obra aquesta interessant -i aclaparadorament rocosa- zona de Mallorca, i fins i tot fa bastant de temps que la teníem fotografiada i esperant torn per a la publicació. Ara sembla més justificat que mai de treure-la a llum, i ens alegrem de fer-ho abans el projecte no sia un fet, (...) el fantàstic torrent haurà deixat per a sempre d'esser allò que ha estat fins ara: solemnement grandios, salvatgement esquiu, naturalment bell, misteriosament desconegut i difícil de conquerir des de la seva multimilenària formació geològica. I encara que d'allò que haurà estat i és en quedi poc, al menys aquestes fotografies, conseguides amb tant d'esforç i fatiga, podran donar testimoni que a Mallorca hi hagué tot això.*⁵⁵⁶

556. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 30, (1968), Introducció.

En el número 38, *Torrent del Gorg Blau I. Almallutx - Gorg Blau - Turixant*, de 1970, ret homenatge a un paisatge condemnat. Per primera vegada, de forma evident, es dedica a un territori que no tornarà a existir: “I per més que reconeixem la urgent necessitat d'aigua potable que ha de passar l'illa en terme no llunyà, i de la bona intenció de qui es preocupa de resoldre el problema, no hem pogut veure sense tristesa que del Gorg Blau i del seu meravellós paratge ja no en queda res, absolutament res.”⁵⁵⁷

557. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 38, (1970), Introducció.

La crisi del petroli de 1973 va fer ralentir temporalment el creixement exponencial del turisme a l'illa. Durant tres o quatre anys es va estabilitzar el nombre de viatges i va frenar la construcció d'hotels i d'apartaments. Caldrà esperar al 1978 perquè les visites a l'illa tornin a superar les del 1973. Durant aquest període, la crisi econòmica i, sobretot, les transformacions polítiques del país, van desencadenar l'aparició de nous models d'explotació turística:⁵⁵⁸ la centralitat de Palma com a focus turístic va perdre força a favor d'una perifèria cada cop més urbanitzada. El turisme va provocar que

558. SALVÀ I TOMÀS, Pere Antoni. “Turisme i canvi a l'espai de les Illes Balears”. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 2 (1985), p. 17-32.

s'afegissin urbanitzacions i apartaments en l'interior de l'illa. El camp de Mallorca, exhaust i abandonat durant anys pel degoteig migratori, es va anar repoblant amb nou inquilins, propietaris forans que compraven, rehabilitaven i transformaven les possessions tradicionals. A les zones costaneres, els grans operadors europeus porten, remullen i retornen milions de turistes cada any. Quan el 1980 García Pastor interromp la publicació de les *Rutes...* el paisatge de Mallorca, físic i humà, s'ha transformat radicalment. En paraules de Climent Picornell, el turisme “ha trastocat de dalt fins a baix les estructures, mentalitats, paisatges i altres essències de les quals “gaudien” les illes abans de l'arribada massiva dels vaixells i els avions *charters* carregats de turistes provinents dels països industrialitzats d'Europa Central i Nòrdica.”⁵⁵⁹

559. PICORNELL i BAUÇA, Climent. “El turisme com a articulador de la dependència a les Illes Balears”. Palma de Mallorca: Centre d'Estudis Socialistes Gabriel Alomar, 1978. Citat a SALVÀ I TOMÀS, Pere Antoni. “Turisme i canvi a l'espai de les Illes Balears”. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 2 (1985), p. 17.

5.3 Descripció de les Rutes amagades de Mallorca

La seva magna obra –autor i editor– fou la titulada Rutes amagades de Mallorca. (...) Contenen nombroses fotografies, en blanc i negre, que avui són un monumental testimoni de la Mallorca més recòndita d'aquells anys. Foren també una peça clau en el foment l'excursionisme i del coneixement de la natura mallorquina.

Gaspar Valero i Martí.⁵⁶⁰

560. VALERO i MARTÍ, Gaspar. "Jesús García Pastor, trescadador de les rutes amagades de l'infinit". *Diari de Balears* [Palma de Mallorca] (dimecres 18 març 2009), p. 47 [*Cultura*, p. 4].

561. Joan Pons Marquès realitza la traducció del castellà des del fascicle 1 al 38. Del 39 al 45 assumeix la traducció el mateix García Pastor. Llorenç Moyà Gilabert tradueix els fascicles 46 i fins el 49. A partir d'aquest, desapareix la referència del traductor. La tasca la duu a terme definitivament García Pastor amb la col·laboració el seu fill, Lluís García Sevilla. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrades: [172_resposta 4.4c], [173_00.21.10-1], [178_00.23.40-1].

562. Cinc-cents exemplars per a l'edició en castellà, dos-cents per a l'edició catalana. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [036_00.41.39-1].

Les *Rutes amagades de Mallorca*, en la versió catalana, traduïda per Joan Pons Marquès i Llorenç Moyà Gilabert els primers anys⁵⁶¹ o les *Rutas escondidas de Mallorca*, en la castellana original de García Pastor, suposa la creació de 83 fascicles en doble edició, una en cada llengua,⁵⁶² 83 excursions a peu per Mallorca explicades en unes 3.000 pàgines i, aproximadament, 7.500 fotografies, moltes d'elles composicions panoràmiques formades per dues, tres o quatre preses d'imatge.

Tot i que el textos i les imatges són originals de García Pastor, en alguns números incorpora un poema o goig que fa referència a algun aspecte significatiu de la ruta. Així mateix, cita fragments d'altres autors, tant per ampliar dades genèriques de geografia, d'història o de religió de Mallorca, com per contextualitzar poblacions, castells i personatges relacionats amb la ruta. García Pastor explica el procediment: "Si por

ejemplo, íbamos a ver el convento de Monti-sion de Porreres, pues se pone un poco de historia de lo que hay, o lo que sea, porque yo tenía la facilidad, con la biblioteca, de tener bibliografía para poder citar, no es que la inventara yo...”⁵⁶³ Després dels 83 fascicles publicats, el llistat de referències donades, de poetes i escriptors que apareixen en les *Rutes...* és important i comprèn un ampli ventall d'èpoques i estils. Entre d'altres, Costa i Llobera, Joan Cortada, George Sand, Mateu Rotger, Jaume Bover, Mn. Guasp Gelabert, Joan Santacana, Josep Surera, Gabriel Alomar, Miquel Ferrà i el mossèn Rafael Juan. En l'Annex 1, *Llistat dels fascicles publicats de les Rutes amagades de Mallorca / Rutas escondidas de Mallorca*, es detalla la informació específica de cada fascicle.

563. Veure l'Annex 3. Entrevista a Jesús García Pastor, entrada: [126_01.34.48-1].

314

Miquel Ferrer Sureda edita les *Rutes...* a la *Imprenta Politècnica*, de Palma, a partir de les planxes de gravat confeccionades per *Grabograf* a Madrid. García Pastor dóna dues referències del paper que s'utilitza en la impressió: des del primer número i fins el 40, fa constar el paper *Limoges*, de Sarrió. Dels números 41 a 46 no consta cap tipus de paper. I del número 47 fins a l'últim, el 83, es cita el *Pintoner*, també de l'empresa Sarrió.

Les modificacions en el preu de venda al públic de les *Rutes...* mostren amb claredat l'evolució del preu del paper com a conseqüència de les diverses crisi econòmiques dels país i evidencien l'encariment del nivell de vida. Els primers fascicles de *les Rutes...*, es posen a la venda a 80 pessetes, preu que es manté fins el número 24, de 1968. A partir del 25, els preus oscil·len entre 90 i 120 pessetes, segons el nombre de pàgines de cada fascicle. L'any 1972, coincidint amb el número 57, augmenta a 150 pessetes, tarifa que es

manté estable, amb lleugeres variacions per sobre i per sota segons la mida de la *Ruta...* L'any 1976 passen a valer 190 pessetes i el 1977, entre 220 i 240. L'any 1978 es publiquen tres fascicles, un de 260 i dos 340 pessetes. El 1979 sols n'apareix un, a 350 pessetes. L'últim any de les *Rutes...*, el 1980 es publica el número 84, al preu de 528 pessetes, 500 per als socis.

En un anunci de l'any 1975, García Pastor descriu així les Rutes:

*Fascículos independientes, de 25x35 cm., en papel cuché. Cada fascículo contendrá una Ruta completa, con unas 75-100 fotografías de 12x18 como mínimo (otras de mayor tamaño, como 24x20 y aun más) acompañadas de breves pies explicativos. La contracubierta anterior lleva un gráfico del itinerario con curvas de nivel, al que sigue una introducción general (...) Cada 12 fascículos o Rutas, o poco más o menos, constituirán un tomo (...) de unas 500 páginas cada uno. Entre los seis tomos un total de 3.120 páginas de papel estucado (cuché) de primerísima calidad, y 5.178 espléndidas fotografías, inéditas anteriormente y tomadas expresamente para esta obra. Van perfectamente reproducidas mediante fotograbados de esmerada realización. Contienen, además, 68 detalladas cartas geográficas de los sectores descritos, dibujadas por Melchor Rosselló, consignando los principales accidentes geográficos, como casas, caminos, fuentes, valles, montañas, etc., y con curvas de nivel de 50 en 50 metros. Estas cartas constituyen una valiosa aportación a la cartografía de Mallorca.*⁵⁶⁴

564. Fulletó publicitari. "Una obra de excepcional categoría que le enorgullecerá poseer: *Rutas escondidas de Mallorca*, por Jesús García Pastor", (c.1975). Fotocòpia cedida per Jesús García Pastor el setembre de 2006.

5.3.1 *Format i compaginació*

Quines referències concretes, diaris de viatges, revistes il·lustrades, llibres de fotografia, o altres materials van propiciar la decisió de construir una publicació com les *Rutes...*? García Pastor, com s'ha vist, es mostrava taxatiu al respecte i negava qualsevol influència, conceptual i formal. Tots els indicis fan pensar que la majoria de decisions discursives van ser de García Pastor i que responien a la voluntat de crear quelcom realment diferent del que s'estava fent i editant. El format de les *Rutes...*, s'allunya de les publicacions excursionistes habituals. En preguntar-li sobre la possibilitat d'haver creat unes rutes de butxaca, més fàcils de transportar i usar, va respondre que “Esto es lo que hacían los demás que escribían rutas por aquí, cosas que se pudieran llevar.”⁵⁶⁵ Els 345 x 247 mm de cada fascicle en dificultaven el transport i l'ús en caminades. La qualitat del paper i de les impressions assimilaven les *Rutes...* als llibres il·lustrats, a la tradició heretada del XIX de les grans guies de paisatges i de vistes, ben representada a Mallorca amb els gravats de J. B. Laurens i també pels nombrosos treballs de l'arxiduc Lluís Salvador. Respecte dels aspectes formals en l'entrevista que se li va realitzar el 2006, va respondre:

“El formato era el apropiado para lo que pretendía. Había de ser un tamaño suficiente para acoger fotos grandes o conjugarlas con otras. Ya he dicho que tenía una amplia experiencia editorial, y elegí el tamaño del papel a imprimir. Normalmente el papel para imprenta se suele ofrecer en resmas del tamaño 64x88 (es el folio y cuartilla corriente) o en resmas del tamaño 70x100 (da folios y cuartillas mayores). Para las Rutas... el más apropiado para lo

566. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [143_resposta 3.7].

*que yo pretendía era el segundo...*⁵⁶⁶

Tot i que en la nota al marge afegia: “Potser per intuïció necessària. Necessitava un format prou gran i vaig escollir aquest.”⁵⁶⁷

567. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [144_nota al marge 3.7].

El disseny i la compaginació de les *Rutes...* respon a un model de publicació en sèrie distribuïda per fascicles que finalment s'enquaderna en volums de gran format. Des del primer número quedar establerta una disposició bàsica. Cada fascicle s'estructura repetint un mateix esquema: en la portada, una fotografia de coberta i un títol situen el recorregut de la ruta [figura 5.02]. La contracoberta es dedica a reproduir un plànol a escala, realitzat per Melcior Rosselló Simonet, on es dibuixa el recorregut i les dades topogràfiques del territori que comprèn l'excursió [figura 5.03]. Aquest plànol s'acompanya d'una explicació introductòria sobre les característiques físiques, el desnivell i la distància de la caminada, així com diverses apreciacions culturals, etnogràfiques, geogràfiques o religioses relacionades amb la proposta de recorregut. Aquestes aclariments prossegueixen en la contracoberta posterior.

Les pàgines interiors, generalment entre quaranta i cinquanta, es dediquen a presentar, per mitjà de fotografies, el recorregut detallat de la ruta. Cada fotografia s'acompanya d'un text explicatiu que situa i acota la informació visual. García Pastor prescindeix de la numeració de pàgina, que substitueix per la numeració de les fotografies i els textos.

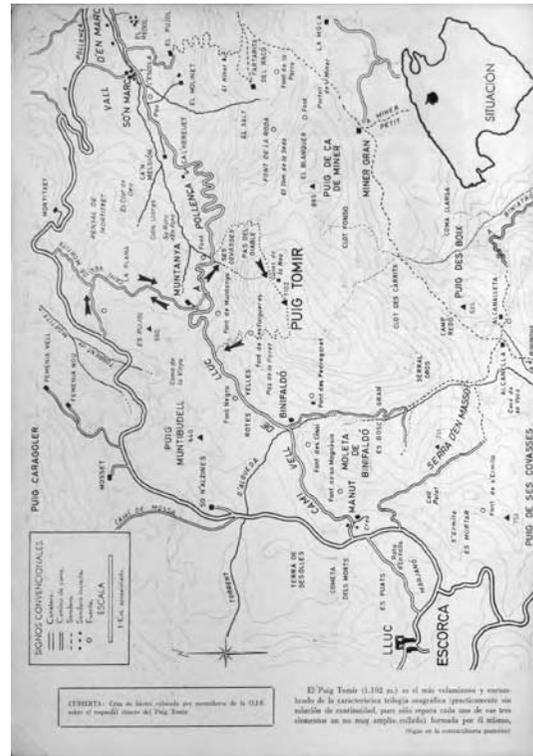
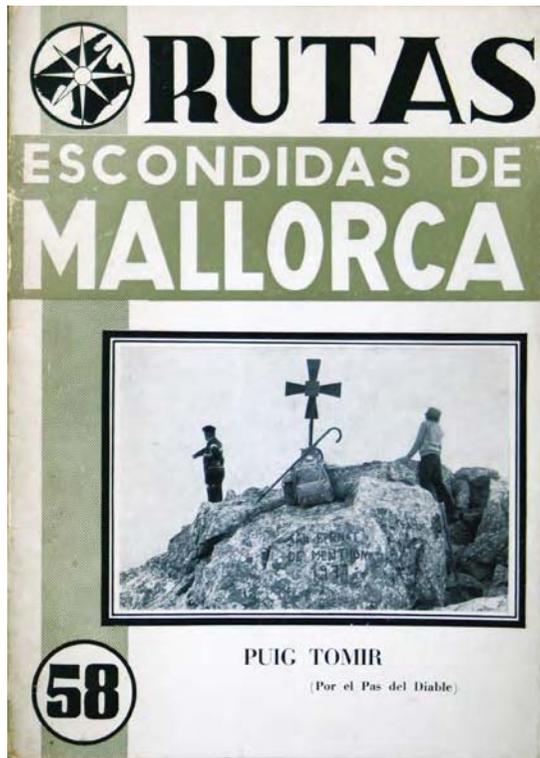

Figura 5.02. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, por el Pas del Diable. Rutas escondidas de Mallorca, n.58, 1972, portada.*

Figura 5.03. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, por el Pas del Diable. Rutas escondidas de Mallorca, n.58, 1972, mapa contraportada.*

En funció del recorregut que calia presentar, la durada de cada número era variable. En alguns casos, una mateixa excursió ocupa l'espai de dos fascicles. Excepcionalment, tres.⁵⁶⁸ Com deia García Pastor, la llargada de cada excursió “Depenia de l'extensió del circuit i de la documentació recollida.”⁵⁶⁹ En alguns casos, l'equilibri entre el material gràfic i el ritme narratiu esdevé problemàtic:

L'abundància de motius ens ha donat un fascicle més gruixut del corrent. I, encara que tantes fotografies dins un trajecte no massa ample i de similars vistes, a la força han de reiterar aspectes similars, no hem volgut ometre'n cap d'elles, perquè, a més de ser diferents

568. Les *Rutes...* 69, 70 i 71 descriuen el recorregut Sóller – Sa Calobra.

569. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [123_nota al marge 3.0].

570. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 57 (1972), Introducció.

571. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [141_resposta 3.6].

572. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [146_resposta 4.1].

573. En el peu de les fotografies 3 i 4 de la Ruta 63, *La Vall d'Ariant, 1: Caseta dels milicians*, García Pastor comenta que les dues imatges van ser preses l'any 1967, sis anys abans de la publicació.

574. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 56 (1972), Introducció.

*i aportar diverses perspectives, hagueren de ser aconseguïdes amb moltíssim esforç.*⁵⁷⁰

El trajecte a recórrer esdevé l'argument de cada ruta. Tot i declarar que no realitzava proves prèvies ni guions,⁵⁷¹ García Pastor elaborava les *Rutes...* minuciosament, organitzant les imatges i retornant als llocs visitats per completar algun detall o aspecte de l'excursió que no li semblava ben explicat: “Tenía siempre muy avanzado mi trabajo y mucho material ya hecho en espera. Los fascículos editados fueron 83, y el proyecto de la obra era aproximadamente del doble; unos 150 fascículos, algunos de los cuales estaban ya en espera.”⁵⁷² Des d'aquesta perspectiva, cada *Ruta...* es pot considerar una construcció narrativa, una reelaboració o la simulació visual d'una excursió realitzada de forma continuada en una jornada.

García Pastor no amaga les diferències temporals que hi ha entre les diferents sessions fotogràfiques, que algunes vegades poden arribar a ser d'anys.⁵⁷³ Sovint comenta als lectors les discontinuïtats visuals entre les imatges i les dificultats per completar alguna ruta concreta:

*La trobada de la font ens produí una satisfacció, que valia tant com els afanys, esforços i temps empleats en la seva recerca. Llavors va quedar completada aquesta ruta amb la inclusió de Sa Font Nova. I més tard, en altres sortides, es fotografià, aprofitant així mateix qualsevol altra documentació gràfica ja anteriorment obtinguda. És per això que pot ser que es noti que les fotografies no tenen una cohesió continuada en quant a les persones que en elles apareixen, i les indumentàries, que denoten èpoques diverses. (...) Altres fotografies, especialment les del poble, són més recents. És aquesta una de les Rutes que, per diverses causes, ens ha costa més de realitzar, i encara i tot estava quedant-se vella. Però a la fi, ahí la teniu.*⁵⁷⁴

Després dels primers fascicles, on sembla temptejar les possibilitats expressives del mitjà i explorar recursos compositius, García Pastor defineix una sèrie de pautes força estables pel que fa a l'organització formal de l'espai de les pàgines i la compaginació del contingut. Les composicions panoràmiques formades per dues fotografies esdevenen la solució més generalitzada de presentació. Aquestes es combinen amb altres imatges, fotografies individuals o composicions de tres o quatre imatges, que varien segons els motius i amplitud de les vistes.

La paginació dels diferents tipus d'imatges acabava determinant els dissenys compositius que García Pastor combinava segons el material gràfic de què disposava i les necessitats narratives de l'excursió. Quan es feia necessari, modificava lleument l'ordre de les fotografies per tal de respectar la composició visual de les pàgines: "(...) aquesta vista, per exigències de la disposició de les pàgines, ha hagut d'ésser posada abans de lloc."⁵⁷⁵ Tot i establir aquests models, el disseny de les pàgines no era rígid i permetia adaptacions, reenquadraments, variacions en els marges i en la direcció vertical i horitzontal, tant de les imatges com del text.

La doble pàgina formada per quatre composicions panoràmiques horitzontals [figura 5.04], permet una continuïtat visual molt remarcada. La proporció de 3:1 remet als formats panoràmics del cinema clàssic dels anys cinquanta, supera lleugerament el cinemascop, de 2.35:1, i recorda l'exposició múltiple del cinerama.⁵⁷⁶ Són freqüents les pàgines construïdes així que utilitzen el recurs del *camp* i *contra-camp* -pàgines

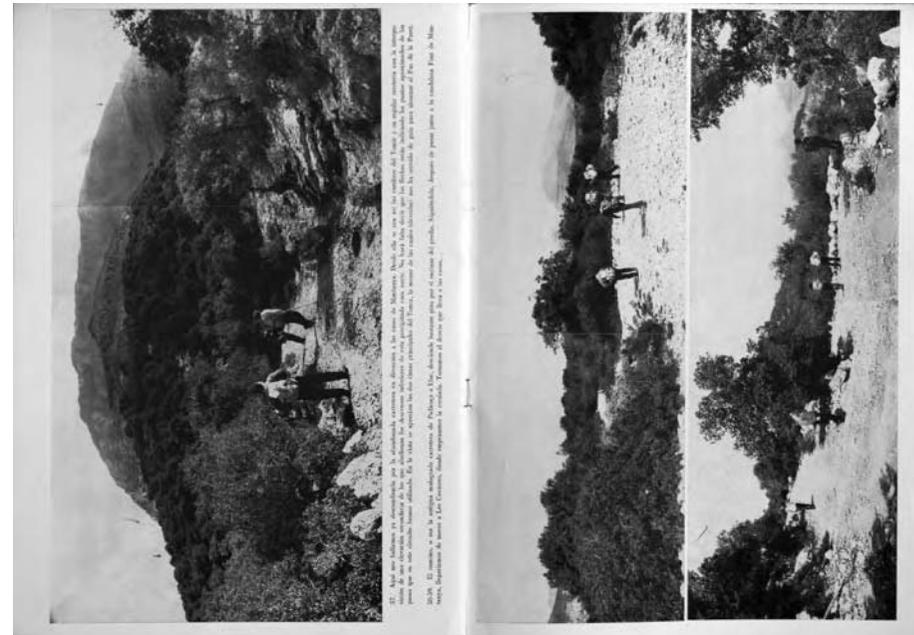
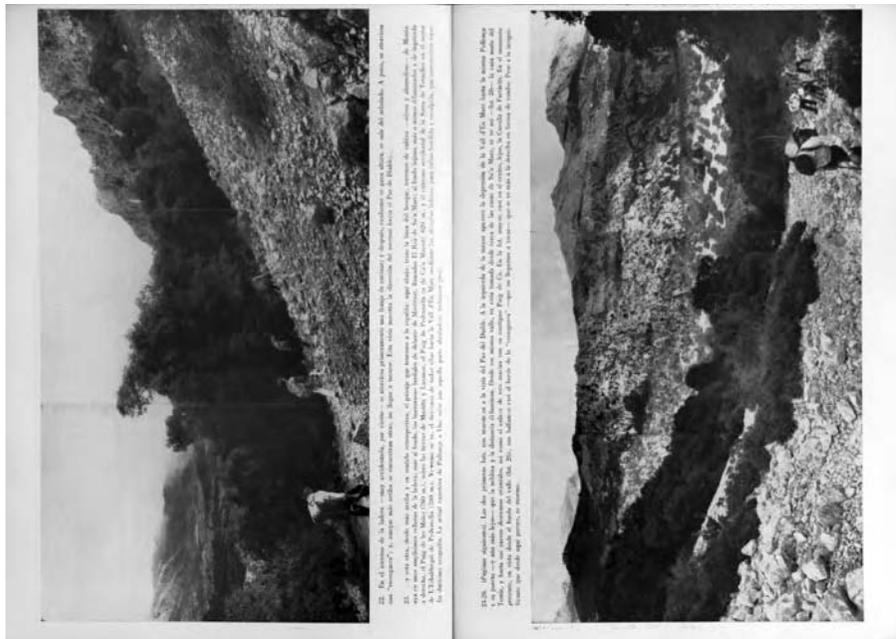
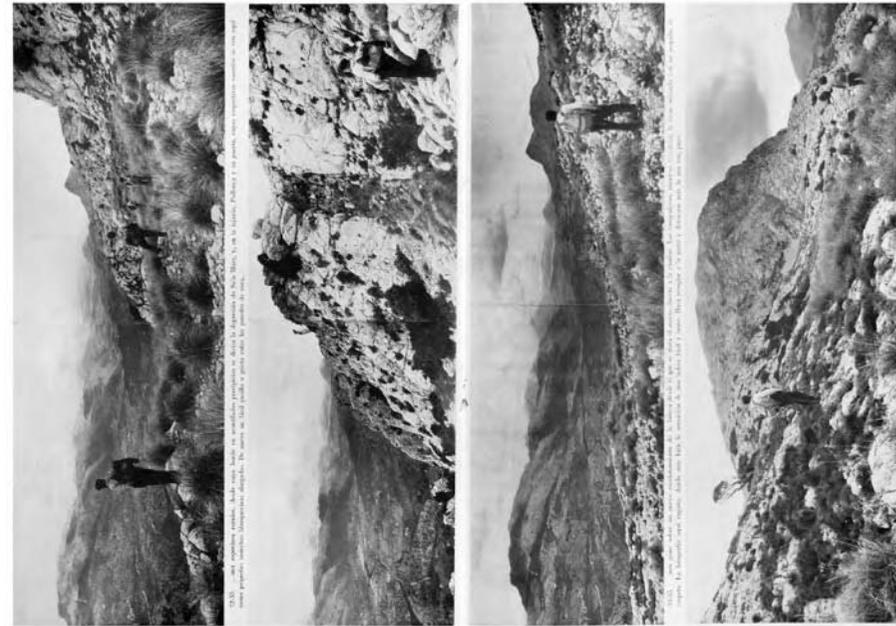
575. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 20 (1967), fotografia 45.

576. Preguntat al respecte, García Pastor va negar cap relació entre el projecte de les *Rutes...* i les produccions audiovisuals i cinematogràfiques. Dos anys abans que s'iniciessin les *Rutes ...*, es filmava *La conquista del Oeste Americano* en cinerama, realitzada amb tres càmeres en paral·lel.

Figura 5.04. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, por el Pas del Diable. Rutas escondidas de Mallorca, n.58, 1972*, fotografies 32, 33, 34 i 35. Exemple de doble pàgina formada per quatre composicions panoràmiques de dos fotografies horitzontals.

Figura 5.05. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, por el Pas del Diable. Rutas escondidas de Mallorca, n.58, 1972*, fotografies 22 i 23. Exemple de doble pàgina formada per dos composicions panoràmiques de tres fotografies verticals.

Figura 5.06. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, por el Pas del Diable. Rutas escondidas de Mallorca, n.58, 1972*, fotografies 57, 58 i 59. Exemple de doble pàgina formada per dos composicions panoràmiques de dos fotografies horitzontals i una de tres fotografies verticals.

que mostren, en una imatge, allò que queda davant, per recórrer, i en la següent, allò que s'acaba de caminar- i els *travelings* –imatges que ressegueixen l'apropament o l'allunyament d'un dels excursionistes respecte d'una fita o punt reconeixible. Aquestes pàgines tenien l'inconvenient que permetien la inclusió de poc text. És per aquest motiu que en alguna d'aquestes dobles pàgines el text es trasllada a la pàgina anterior o posterior. La doble pàgina formada per dues panoràmiques més grans, resultat de la unió de tres fotografies verticals [figura 5.05], permet un espai més gran per al text i presenta dues grans imatges, que poden arribar als 340 x 220 mil·límetres. Aquestes proporcions, força més habituals, rememoren la tradició dels àlbums de vistes i els llibres fotogràfics. Quan es fa necessari, ambdós formats es combinen [figura 5.06] .

322

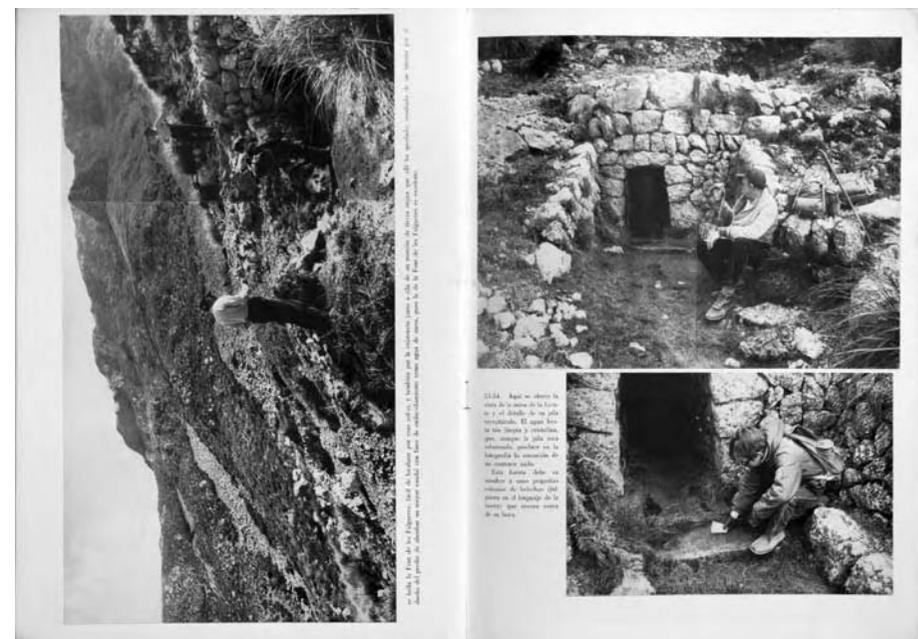
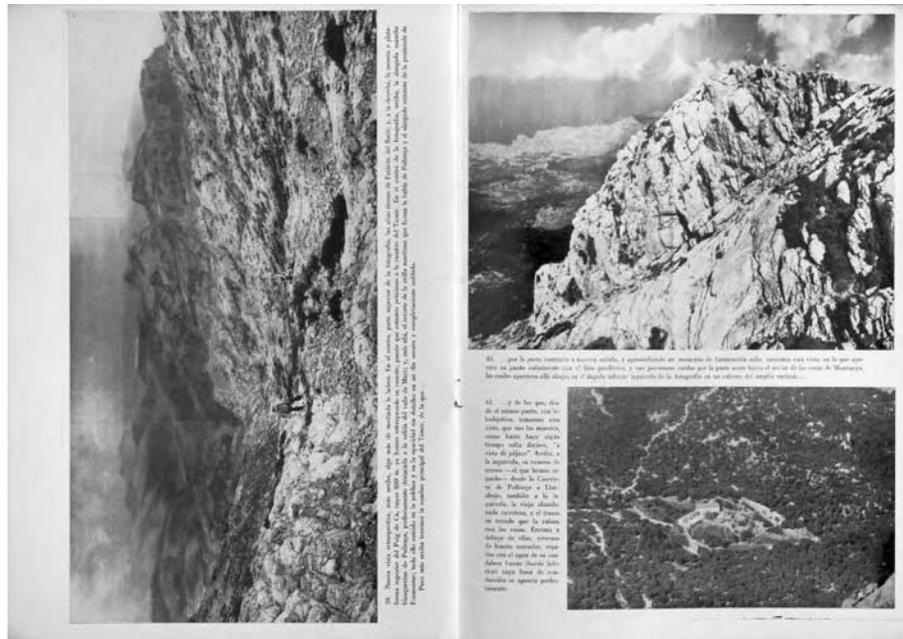
La verticalitat i l'horitzontalitat de la composició de cada vista panoràmica no determinen la compaginació. Les mateixes pautes compositives que s'han utilitzat en les imatges horitzontals són vàlides per a les verticals, provocant un gir de 90° en l'orientació de la pàgina [figura 5.07]. També es troben alguns casos extrems, on es mesclen imatges verticals i horitzontals. En aquests, el text estableix la direcció de cada imatge [figura 5.08] . [figura 5.09].

Quan García Pastor vol mostrar imatges panoràmiques més àmplies, formades per tres o quatre fotografies correlatives, utilitza la impressió a doble pàgina [figura 5.10] i [figura 5.11]. Si es tracta d'una panoràmica formada per sis o més imatges, generalment la divideix en dues de tres o quatre, que publica una sobre l'altre, tal i com feien Conrad

Figura 5.07. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, por el Pas del Diable. Rutas escondidas de Mallorca, n.58, 1972, fotografies 29, 30 i 31.* Exemple de doble pàgina formada per dos composicions panoràmiques de dos fotografies verticals i una de tres fotografies horitzontals.

Figura 5.08. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, por el Pas del Diable. Rutas escondidas de Mallorca, n.58, 1972, fotografies 39, 40 i 41.* Exemple de doble pàgina formada per imatges verticals i horitzontals.

Figura 5.09. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, por el Pas del Diable. Rutas escondidas de Mallorca, n.58, 1972, fotografies 52, 53 i 54.* Exemple de doble pàgina formada per imatges verticals i horitzontals.

Martens en els seus dibuixos, Robert Burford en els seus programes de panorames pictòrics i Eadweard Muybridge en fotografiar San Francisco [figura 5.12].

5.3.2 De caminades a descripcions gràfico-geològiques de Mallorca

El projecte de García Pastor s'idea i es realitza des d'un profund sentiment localista i amateur, agermanat amb l'excursionisme que, entès des de les seves vessants esportiva i cultural, es professa durant els anys cinquanta i seixanta a Mallorca.⁵⁷⁷ Gran aficionat i admirador de la muntanya mallorquina, García Pastor realitzava de forma periòdica, amb un reduït nombre d'amics, com s'ha vist, caminades per les serralades de l'illa. En una primera apreciació, es pot considerar que la raó primera de les *Rutes...* respon a la voluntat de crear una àmplia i completa guia d'excursions per l'illa de Mallorca que serveixi per fer descobrir i conèixer als mallorquins la seva pròpia illa. Per aquest motiu, quasi tots els fascicles incorporen alguna recomanació sobre la dificultat o característiques que tindrà la caminada:

*La caminada, doncs, no és pesada i resulta apta per a qualsevol persona habituada a l'excursionisme, i posa, endemés, a la vista paisatges encara no adulterats de la genuïna Mallorca camperola de muntanya.*⁵⁷⁸

La pujada al Castell d'Alaró bastant fàcil i molt bella, que recomanem a tothom, pot i

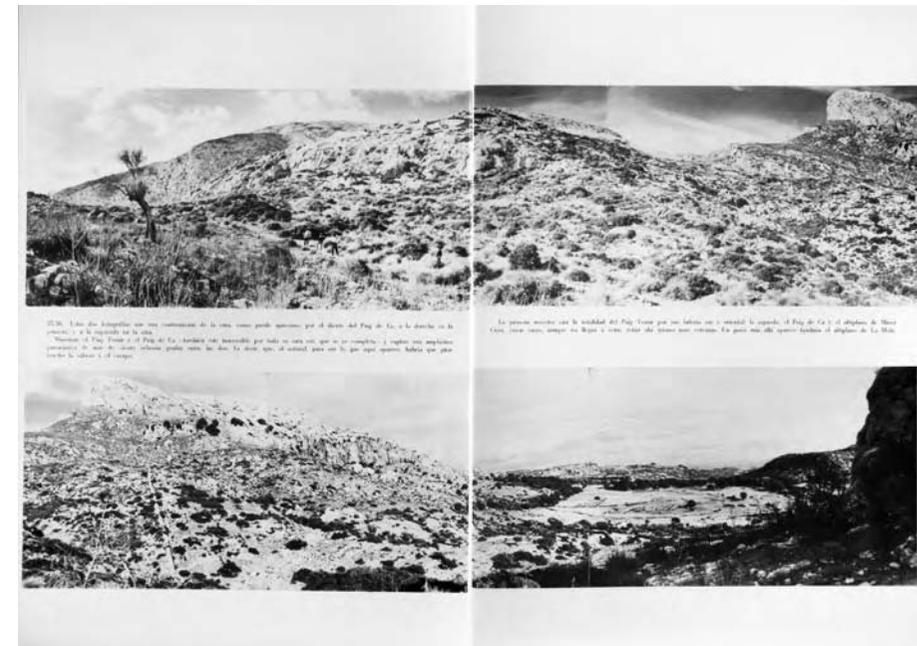
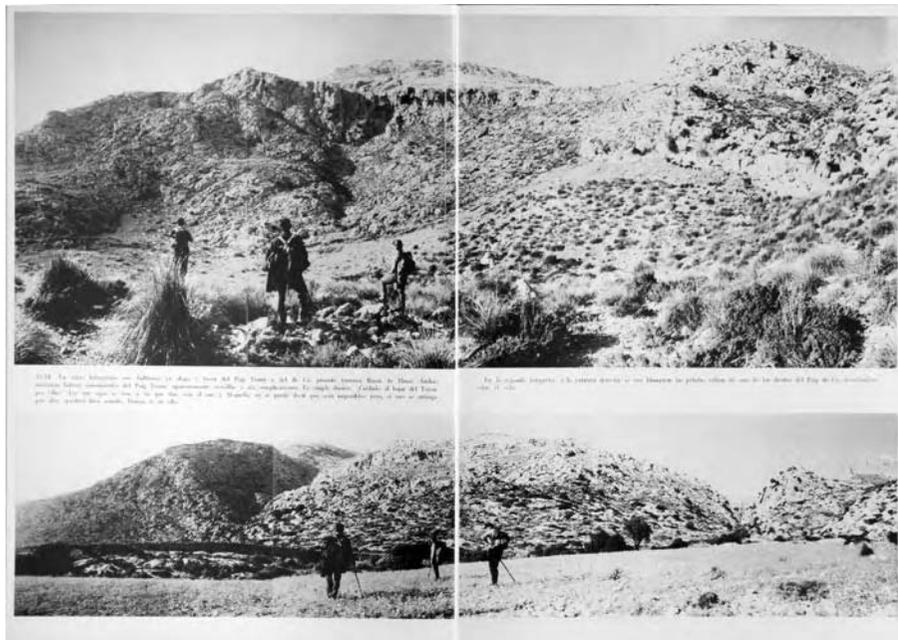
577. VALERO i MARTÍ, Gaspar. "La llarga ruta de l'excursionisme mallorquí". *Balears Cultural, Diari de Balears* [Palma de Mallorca] (1997), p. VI-VII.

578. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 48 (1971), Introducció.

Figura 5.10. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, por el Pas del Diable. Rutas escondidas de Mallorca, n.58, 1972, fotografies 24, 25 i 26.* Exemple de doble pàgina. composició panoràmica formada per quatre fotografies verticals.

Figura 5.11. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, desde Lluc. Por Es Pedegaret y Alcanella. Rutas escondidas de Mallorca, n.79, 1977, fotografies 53 i 54.* Exemple de doble pàgina. Composició panoràmica formada per quatre fotografies horitzontals.

Figura 5.12. Jesús García Pastor. *Puig Tomir, desde Lluc. Por Es Pedegaret y Alcanella. Rutas escondidas de Mallorca, n.79, 1977, fotografies 55 i 56.* Exemple de doble pàgina. Composició panoràmica de sis imatges dividida en dos.

hauria d'esser feta -ni que fos per una sola vegada- per moltes de persones no tan fortes ni àgils ni avesades a grans caminades, a les quals van dirigides aquestes consideracions.⁵⁷⁹

La llista de caminades s'allunya dels recorreguts habituals que el turisme ha creat a l'illa, i s'endinsa per racons i espais els quals, fins i tot per als excursionistes i amants dels paisatges mallorquins, poden resultar desconeguts:

El sector de costa que se exten entre el Puig Roig i la Calobra queda tan a esquerra mà i fora dels itineraris normals dels excursionistes habituals, que en aquest sentit es pot considerar com inèdit i poc menys que ignorat per a la immensa majoria d'ells, i no diguem per a la resta dels mallorquins, excepció feta de qualche caçador de cabres salvatges o qualche pagès dels voltants.⁵⁸⁰

Durant tots els anys en que es publiquen les *Rutes...*, García Pastor va mantenir la voluntat pedagògica de convertir les seves caminades en una aportació a l'excursionisme mallorquí. Es va esforçar en descobrir i fer admirar el paisatge muntanyenc de l'illa als seus conciutadans. Dialoga amb els lectors, els mostra detalls i informacions valuoses de fonts, camins tallats, passos difícils o variants en els itineraris:

Al gràfic de l'itinerari ha estat marcat amb fletxes negres el recorregut, diguem-ne, bàsic fins la Caseta dels Milicians en viatge d'anada i tornada; amb fletxes ratllades, la variant de la Font Gallarda, on s'arriba normalment des de la Caseta del Milicians; amb fletxes en blanc, la del sector de la Font del Solleric, des d'Ariant de Baix; i, des d'aquest mateix punt, amb fletxes puntejades, la variant del Cingle Verd.⁵⁸¹

L'apreciació d'una illa desconeguda, amagada i, en certa manera, encara salvatge, verge

579. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 14 (1966), fotografia 42.

580. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 26 (1968), Introducció.

581. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 63 (1973), Introducció.

i indòmita es reprèn quasi literalment deu anys i cinquanta-tres números més tard:

582. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas escondidas de Mallorca*, núm. 79 (1978), fotografies 61-62.

*El paraje es extraordinario, y tan oculto, que ha podido conservar todas las esencias de la Mallorca ancestral perdida entre abruptas montañas. El lugar, muy a trasmano, es difícilmente alcanzable, y ni siquiera los habituales excursionistas lo incluyen demasiado frecuentemente en sus programas.*⁵⁸²

Des d'aquesta doble voluntat descobridora i pedagògica, García Pastor va anar afegint *Rutes...* a la seva col·lecció, adquirint a poc a poc la dimensió d'una àmplia obra sobre el territori mallorquí. Tal i com presentava en les publicitats que va editar a l'època, les *Rutes...* havien de ser alguna cosa més que una sèrie de caminades lúdiques per l'illa:

583. Fulletó publicitari. "Una obra de excepcional categoría que le enorgullecerá poseer: *Rutas escondidas de Mallorca*, por Jesús García Pastor", (c.1975). Fotocòpia cedida per Jesús García Pastor el setembre de 2006.

*Rutas escondidas de Mallorca es una publicación, que aspira a recoger gráficamente los parajes menos conocidos, y otros que no lo son tanto, de nuestra maravillosa isla, agrupándolos según unos derroteros determinados. Ello hace que tenga dos facetas, una de interés geográfico y otra de interés turístico. Más que una publicación para excursionistas lo es para los que, no siéndolo, no tendrán otra ocasión, si no es así, de conocer nuestro entrañable y espléndido paisaje hasta en sus parajes más recónditos, y la peculiaridad de algunos aspectos menos conocidos de la vida agro mallorquin.*⁵⁸³

A mesura que van apareixent fascicles, es va descobrint la voluntat de García Pastor de dibuixar, mitjançant l'entramat de caminades i excursions, una complexa representació de Mallorca que sobrepassa la mera descripció de recorreguts per l'illa. Sembla com si García Pastor volgués bastir un gran mural panoràmic o una recreació virtual. Cada punt geogràfic de la muntanya mallorquina és indexat i resseguit una i una altra vegada per diferents camins que els transiten i mostren, com si d'una reproducció

tridimensional es tractés. La suma de totes les rutes permet obtenir una reconstrucció fotogràfica completa de la visió que del paisatge té García Pastor.

A partir del número 40, publicat el 1971, comença a utilitzar el terme *gràfico-geogràfica* per descriure la finalitat de les seves rutes visuals: “(...) En él [el recorregut], como queda dicho, se describe la parte norte de la península de Alcudia; otro, más adelante, que recorrerá la parte sur y oriental por Alcanada y el Cap de Menoría, completará la descripción gráfico-geográfica de esta avanzada punta mallorquina sobre el mar.”⁵⁸⁴ Emprar aquest terme i reprendre'l diverses ocasions, li permet distanciar-se de la concepció exclusivament excursionista del seu treball i conferir al seu projecte dimensió de conjunt. D'aquesta manera, cada recorregut forma part d'una unitat més extensa que redimensiona l'amplitud de la *Ruta...* concreta i sobrepassa l'acte específic de transcorrer un fragment, un tros de territori:

*Per això, en la descripció gràfico-geogràfica de Sa Comuna de Bunyola concebirem aquesta nova ruta que ara publicam, ruta que, endemés de completar la publicada en el fascicle anterior, té aquesta altura del Puig de N'Eimeric com a motiu central.*⁵⁸⁵

*El present fascicle va dedicat a la descripció gràfica-geogràfica dels dos altiplans -contigus i gairebé bessons de forma i dimensions- que, dins el mateix cor de la serra nord mallorquina, es coneixen amb el nom de Coma de So'n Torrella i Pla del Cúber.*⁵⁸⁶

Es descobreix doncs, d'aquesta manera, la voluntat de García Pastor en recórrer exhaustivament tots els racons muntanyosos de l'illa de forma planificada i precisa,⁵⁸⁷

584. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas escondidas de Mallorca*, núm. 40 (1970), Introducció.

585. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas amagades de Mallorca*, núm. 46 (1971), Introducció.

586. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas amagades de Mallorca*, núm. 60 (1973), Introducció.

587. Preguntat sobre aquest aspecte, García Pastor va clarificar que cada una de les excursions es realitzava de forma força improvisada. Tanmateix, en altres moments de l'entrevista i en diverses publicacions va assumir la planificació d'unes 150 rutes. Veure l'*Annex 3. Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [304_00.16.00-1].

com si d'una exploració topogràfica o reconstrucció virtual es tractés. Les *Rutes...* esdevenen així una obra personal que té, en la forma panoràmica i en l'estructura narrativa, quasi cinematogràfica en alguns números, l'encàrrec de convertir-se en memòria de l'evidència d'un territori en transformació.

Al mateix temps que apareix el terme *descripció gràfico-geogràfica*, comença a aparèixer també el terme *obra* per referir el conjunt de les rutes. Refugiat en l'excursionisme, emparat darrera la tranquil·litat amateur que li ofereix caminar i narrar en primera persona els camins i les muntanyes de Mallorca, acompanyat per uns quants amics, segur en l'assumpció personal d'un risc editorial que no implica a ningú més que a ell com a autor, realitzador i productor, cada nou fascicle de les *Rutes...* ofereix una nova capa en l'entramat que García Pastor construeix lentament. Cada nou fascicle és una mostra més del detallisme extrem per no deixar cap fissura entre cada una de les traces que dibuixa sobre el mapa de l'illa que ara sembla tenir, finalment, una dimensió global.

A finals dels anys seixanta, en els textos comencen a aparèixer referències de les rutes de fascicles anteriors que s'imbriquen amb el recorregut que s'està realitzant i també de les futures traces que es preveu realitzar:

Per meitat del vessant que aquí es veu, quasi coincidint amb la línia d'arbres sobre els escalonaments rocosos, discorre un caminó, que nosaltres utilitzarem per a una altra Ruta d'aquesta col·lecció, ruta que serà de circumval·lació del Puig Major amb el nom de "Volta dels Cingles".⁵⁸⁸

588. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 52 (1972), fotografies 32-33.

No és però, fins a principis dels anys setanta, quan García Pastor comença a fer evident, tal i com ho mostren aquests comentaris dels fascicles números 52, 53 i 54, l'existència d'una planificació detallada del conjunt de les *Rutes*...:

*Amb la Ruta anterior, des de Fornalutx a la vall dels Bini, obrirem una bretxa vers l'arraconada zona dels vessants septentrionals del Puig Major. Ara, amb la present i altres que la seguiran, ens ha paregut oportú eixamplar aquesta bretxa i donar una completa descripció d'aquells abruptes i solitaris paratges.*⁵⁸⁹

*L'itinerari descrit al present fascicle de les Rutes ve a completar amb els tres anteriors (Rutes núm. 52, 53 i 54), la descripció gràfica-geogràfica de la zona muntanyenca dels vessants septentrionals del Puig Major, i els seus contraforts i descensos secundaris vers la mar als sectors de Sa Costera, Cala Tuent i Sa Calobra.*⁵⁹⁰

Mallorquí nouvingut, García Pastor fa de les *Rutes*... un gran diari personal. Amb la planificació d'itineraris per tota l'illa pren forma la possibilitat de construir un immens inventari visiu, una memòria topogràfica que ambiciona la cobertura del territori complet. Des de la vivència i amb el registre, la suma de testimonis es fonen per crear una gran representació panoràmica. Utilitzant la terminologia de Virilio,⁵⁹¹ el treball de García Pastor sembla voler constituir-se en el *patrimoni visual* d'una generació; sembla advocar per la constitució d'un bagatge que ell no ha rebut però que vol convertir en herència per a les generacions futures.

589. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 53 (1972), Introducció.

590. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 54 (1972), Introducció.

591. VIRILIO, Paul. *La máquina de visión*. Madrid: Cátedra, 1989, p. 23.

5.3.3 Un projecte inacabat

En la introducció al fascicle 61, publicat el 1973, *Península de Artà, I. Part interior*, García Pastor mostra, per primera vegada, indicis sobre la dimensió inabastable del seu projecte. El territori mallorquí es transforma massa de pressa. Sembla que els canvis econòmics i socials derivats del turisme desbaratin la possibilitat d'acabar el retrat complet de Mallorca que l'obra de les *Rutes...* s'havia proposat:

Per la part nostra, per a fer la descripció gràfica-geogràfica de la península d'Artà en aquesta obra de les Rutes, teníem el projecte de realitzar dins ella sis recorreguts. Un, ja publicat al fascicle núm. 20, s'orientava des d'Artà vers el Nord-Oest, tot prenent els aspectes del terreny fins l'Ermita de Betlem, amb la inclusió de Sa Talaia Freda; un altre, el present, que així mateix surt d'Artà, capta l'aspecte interior -gairebé central- d'aquesta vella península; un tercer, que vindrà a continuació, tindrà per objecte el seu extrem i punta nord fins Sa Talaia Moreia, damunt el propi Cap d'en Ferrutx; dos més, un quart i un quint, recorrien la part sud-est de la península (mescla de terra endins i zones costeres: Capdepera, Cala Moltó, Talaia de So'n Jaumell, Sa Mesquida, So'n Terrassa, Capdepera per una banda, i, per l'altra, Sa Duaia de Baix, cales Torta, Mitjana i Matzocs, Albarca, Sa Vinyassa, Sa Cova, Sa Duaia de Baix); i un sext i darrer, que prendria els aspectes de la seva vorera marítima nord-occidental, encara no totalment ocupada, tot sortint de la Colònia d'Artà o de Sant Pere, i recorreguent -la fins la mateixa punta del Cap d'En Ferrutx al peu de Sa Talaia Moreia. Dissortadament aquestes tres darreres crec que no les podré dur a terme. Amb això hauria quedat descrit el particular aspecte d'aquesta extensa península en la forma com ha estat fins ara al llarg de centúries, abans de que l'ona urbanitzadora -ja en marxa allà amb forta empenta- ocupi tota la perifèria marítima.⁵⁹²

592. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 61 (1973), Introducció.

A punt d'arribar a la fi precipitada de la seva publicació,⁵⁹³ les *Rutes...* evidencien el desànim de García Pastor en comprovar la impossibilitat de alterar el ritme de les modificacions que pateix l'illa de forma inqüestionable. El grandios panorama complet de la muntanya mallorquina s'allunya cada vegada més, tant per la seva imparable mutació com per l'abandonament i la pèrdua dels seus personatges i actors. En el fascicle 80, *La Cucurulla de Fartáritx*, de 1978, escriu:

*Ya no hay payeses en las casas del predio, ni ancestral vida campesina. Por lo menos, a nuestros ojos montañeros, la facilidad del actual acceso sin esfuerzo y la visión de automóviles estacionados en aquel altiplano, ha hecho que el sugerente y sugestivo rincón pierda su nostálgica intimidad y gran parte de su atractivo. La carretera, no hay duda, es un gran beneficio para todo aquel sector y sus parcelas rústicas. Felicitamos a los usuarios. Para nosotros es como si hubiéramos perdido un amigo entrañable. Uno más.*⁵⁹⁴

No sembla que hi hagi una causa única que provoqui la finalització de la publicació de les *Rutes...*, més aviat sembla que es dona una confluència de circumstàncies, les quals desencadenen la seva fi. A les qüestions estrictament personals, és probable que s'hi sumessin motius econòmics, tècnics i conceptuals. En la nota biogràfica que apareix al llibre *Mallorca activa* esgrimeix que “per causes alienes, hagué d'interrompre [la publicació], deixant-la inacabada, aproximadament a la meitat de l'extensió prevista.”⁵⁹⁵ En l'entrevista realitzada el 2006, García Pastor va apuntar alguns dels motius: “Bé, la cosa és que se van anar fent, se van anar fent fins que arribarem a aquest punt. Rosselló no estava molt convençut, no s'avenia molt, i les màquines eren *offset*. Ferrer, Miquel Ferrer [L'impressor de la Impremta Politècnica] em va dir: *jo li faré en offset*; bé,

593. García Pastor va deixar de publicar les *Rutes...* i posteriorment es va desfer de tot el material gràfic. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrades: [149_01.42.10-1]; [160-01.44.11-1].

En l'antologia de poemes, García Pastor escriu referint-se a l'acabament de les *Rutes...*: “La colección había de ser mucho más amplia y completa; pero una dolorosa fatalidad truncó el proyecto; y la ha dejado así”. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Antología de Poesías paisajistas mallorquinas*. Palma de Mallorca: Ediciones Cort, 1977, p. 7.

594. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas escondidas de Mallorca*, núm. 80 (1978), fotografies 57-58.

595. “Nota biográfica. Contraportada”. A: GARCÍA PASTOR, Jesús. *Mallorca activa. Fisiografía de la Mallorca montuosa i relació sistemàtica d'altures*. 2a ed. revisada. Palma de Mallorca: Miquel Font, 2000.

596. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [305_00.42.18-1].

597. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [304_00.16.00-1].

provàrem. No me va agradar.”⁵⁹⁶ En un altre moment de l'entrevista, rebla:

(...) ocurrió lo que no tenía que haber ocurrido, pues por una parte cansancio, por una parte esto, por la otra una enfermedad, por la otra lo otro y ocurrió una cosa muy grave para mí. Y es que fue una época en que todas las imprentas de Mallorca dejaron la máquina plana para dedicarse al offset. Yo hice algunas cosas en offset y no me gustaban. Y dije: “se acabó”.⁵⁹⁷

Certament, la Mallorca que va veure néixer les *Rutes...* era ben diferent de la dels últims anys setanta i primers vuitanta. La crisi del petroli, la pèrdua de turistes i l'encariment de la vida tampoc semblen motius aliens. Com s'ha exposat, durant els darrers tres anys de publicació, els fascicles de les *Rutes...* van duplicar el seu preu de venda i de cost. Els èxits de l'*Editorial Paideia*, que servien per eixugar les possibles pèrdues que les *Rutes...* podien ocasionar, van deixar de donar beneficis. Els quaderns de càlcul de Cerdà ja no s'exportaven per tot Espanya. Els manuals de llatí de García Pastor no tenien lloc en els nous plans d'estudi. La crisi econòmica, la transició a la democràcia i els emergents patrons socials desmunten l'escenari que va veure néixer les *Rutes...* És probable, malgrat no s'ha pogut confirmar, que Melcior Rosselló optés per finalitzar el projecte i liquidar l'editorial. El cert és que durant els darrers anys, amb l'encariment de preu de cost, el ritme de publicació de les *Rutes...* va anar descendit. D'editar cinc o sis fascicles anuals al llarg d'una dècada (des de l'any 1964 fins el 1974) passen a la publicar-ne quatre el 1975. Els anys 1976, 1977 i 1978 n'editen tres cada any. Finalment, tant el 1979 com el 1980 només en publiquen un.

L'alentiment i la distància en la publicació d'exemplars de les *Rutes...* coincideix amb la irrupció amb força d'una nova generació d'autors, escriptors, artistes i fotògrafs a Mallorca. Maria Antònia Oliver i Toni Catany publiquen *Les Illes* el 1975.⁵⁹⁸ A la contraportada clarifiquen que:

*La visió de les illes no és un estudi a fons perquè aquesta no és la intenció de la col·lecció. Tampoc no és un llibre de viatges ni una guia turística. És una panoràmica general que els autors voldrien que servís per a fer conèixer, o almenys per a fer venir ganes de conèixer, aquestes illes tan fotografiades, tan promocionades, tan explicades, però tan poc conegudes en realitat.*⁵⁹⁹

D'una manera molt més generalista, Catany i Oliver presenten una Mallorca on hi ha lloc per al paisatge, els turistes, les tradicions i les noves inquietuds socials. Part dels espais discursius que García Pastor ha intentat omplir amb les seves caminades semblen agafar altres rumbos. També durant aquests anys, l'herència de la influent mirada de Català-Roca i Pla així com la dels retrats socials -quasi etnogràfics- de Mascaró, donen peu a una fotografia que reprèn l'illa des de la seva component humana i social, a to amb les transformacions que està vivint la societat espanyola. Segons que exposa Maria Josep Mulet, en aquest període es genera una consciència de refús a l'estereotipada imatge de l'illa que el turisme ha provocat: "De l'estereotip icònic, optimista i afalagador, surt la reflexió sobre el mitjà i la imatge crítica, alternativa. És la utilització d'un llenguatge hipersaturat que duu el descrèdit, la que provoca les seves fissures internes."⁶⁰⁰ Aquesta renovació fotogràfica defensa la professionalització i arraona l'amateurisme de García Pastor i el seu model d'autogestió editorial.

598. OLIVER, Maria Antònia; CATANY, Toni. *Les Illes. Col·lecció Catalunya visió, núm. 11*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1975.

599. OLIVER, Maria Antònia; CATANY, Toni. *Ibidem*, p. s/n. [Contraportada]

600. MULET, Maria Josep; MATAS, Vicenç. *Fotografia a Balears*. Palma de Mallorca: Sa Nostra. Caixa de Balears, 1989, p. 18.

5.3.4 Després de les Rutes amagades de Mallorca

La fi brusca de les *Rutes...* no acaba amb el desig de García Pastor per comprendre i per recrear el paisatge de Mallorca. Anys més tard, els seus interessos donen fruit en forma de llibre: *Mallorca altiva*,⁶⁰¹ on sembla com si tot l'esforç visual abocat a les *Rutes...* es transformés en descripcions i dades: l'espai transitat i narrat mitjançant fotografies se'ns presenta en aquesta obra en forma de coordenades, topònims, latituds i longituds. El geògraf Bartomeu Barceló, en l'acte de presentació del llibre, va destacar com les descripcions textuais de García Pastor permetien visualitzar el relleu del paisatge, la tridimensionalitat del paisatge a algú que mai l'hagués vist, fins i tot en el cas que el lector fos cec.⁶⁰² García Pastor descriu així *Mallorca altiva*:

601. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Mallorca Altiva. Fisiografia de la Mallorca montuosa i relació sistemàtica d'altures*. 2a ed. revisada. Palma de Mallorca: Miquel Font, 2000.

602. Referència donada per Lluís García Sevilla. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [067_00.34.10-1].

Vaig concebre fer això [el llibre Mallorca Altiva] . És un estudi orogràfic de tots els sistemes muntanyencs. I també els seus noms. Això és una gran riquesa de topònims!, perquè jo he corregit molts topònims, molts, perquè el poble els deia d'una manera, que no era com tocava. Té tres parts. Una primera part, que és un estudi fet mirant els mapes. A mi m'agradava més el mapa de l'Institut Geogràfic d'Espanya, que el militar, perquè el militar estava fet per una gent que no entenia res de res. Això ho dic en el llibre, que eren calcats el un de l'altre. Me vaig basar en el de l'Institut, corregint-lo també, perquè també tenia moltes coses,... els excursionistes, han de saber per on anaven, per on trescaven, per exemple, en Comasema, deia, Puig de Sa Rateta. Això és una mentida! Entre el Puig de Sa Franquesa i el Puig de Sa Ro-te-ta, no Ra-te-ta, hi ha una rota petita, que la conreaven. Jo dic, com se li podria ocórrer a un pagès mallorquí dir a un diminutiu de rata, rateta, hauria dit un ratolí, això si que ho hauria dit, però una rateta... cap mallorquí ho dirà mai! Però la gent això de roteta no li sonava i quedava Puig de la Rateta. Està corregit. (...) De

*manera que, aquesta obra, no existeix ni a Catalunya ni a la resta d'Espanya...*⁶⁰³

603. Veure l'Annex 3. Entrevista a Jesús García Pastor, entrada: [064_00.29.40-1].

Mallorca activa suposa inventariar totes les muntanyes i turons de més de 200 metres que conformen el relleu de Mallorca, exactament, tres mil vuitanta-quatre. Aporta l'altura exacta, la denominació, el sistema muntanyenc al que pertany i la coordenada on es troba, segons les referències del mapa topogràfic i l'experiència personal de caminar per l'illa. Prèvia a l'inventari, García Pastor ofereix una explicació detallada dels sistemes orogràfics, la seva constitució, la forma i l'estructura. "És una obra de tema únic, ningú no es trobarà mai un llibre que tracti això de les muntanyes amb aquesta profunditat."⁶⁰⁴ *Mallorca activa* no és simplement una catalogació del territori: la voluntat col·leccionista i organitzadora del García Pastor bibliotecari es confabula amb el caminador de les *Rutes...* per tal de tornar a recrear el territori. Les dades recopilades introduïdes en un programa informàtic de projecció tridimensional permetrien recrear amb una minuciositat extrema el relleu de l'illa. Però a diferència dels alçats que es poden realitzar amb les dades d'un GPS o amb les imatges de satèl·lit, el perfilat que García Pastor obtindria comptaria, com en les *Rutes...*, amb el seu testimoni vital, la traça identificadora, la pertinença personal. El mapa de *Mallorca activa* constitueix un dibuix novament singular, quasi un diari, de la Mallorca de García Pastor.

604. Veure l'Annex 3. Entrevista a Jesús García Pastor, entrada: [065_00.32.47-1].

L'aportació topogràfica de *Mallorca activa* va cedir el lloc a la narració videogràfica. De fet, la realització de *Mallorca activa* va conèixer en el temps amb l'experimentació amb la imatge audiovisual. Durant els anys noranta, equipat amb una càmera de vídeo, García Pastor va reprendre l'enregistrament de caminades amb amics. Prèviament al vídeo,

605. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [132_resposta 3.4a].

606. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [132_resposta 3.4b].

607. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [146_resposta 4.1].

608. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [239_00.27.24-2].

havia construït algunes projeccions de diapositives mentre realitzava les *Rutes...*, de les que se'n conserven dos, una dedicada al torrent de Pareis i una altre a Formentor.⁶⁰⁵ Les havia mostrat en diverses ocasions, entre d'altres llocs, en el Centre Excursionista de Catalunya.⁶⁰⁶ No serà però fins a la finalització de les *Rutes...* quan començarà a interessar-se realment per la imatge en moviment, i realitzarà enregistraments del paisatge de l'illa amb càmera de vídeo.

*Luego, todo ya desistido, me dediqué a lo mismo, pero sin ser fotografía, y sin trabajos de revelado, ampliado, etc., me dediqué casi con el mismo grupo de acompañantes, muy variado a veces, a hacer VIDEOS, más o menos largos, según el circuito, pero en más o menos aproximadamente de 1 hora. Y conservo 184. Los vídeos, para mí, son algo muy superior a las Rutas...: color, movimiento, espacio, realidad visual...*⁶⁰⁷

El vídeo domèstic torna a aportar-li la llibertat que li permetia la fotografia. I a més suposava l'abaratiment de costos del processament i la immediatesa dels resultats. Per contra, perdia la publicació, la presència pública, el temps infinit de la fotografia. García Pastor sembla que assumia la dimensió exclusivament personal i individual del nou projecte, que executava amb el mateix zel que les *Rutes...* L'any 2006, quan es va realitzar l'entrevista per aquesta investigació, García Pastor es trobava immers en el traspàs de format, de VHS a DVD, de les seves cent vuitanta-quatre produccions videogràfiques. En l'enregistrament d'excursions sembla que recuperi l'esperit excursionista inicial, el gaudi de recórrer una i altra vegada el territori conegut per tal de descobrir-ne allò ínfim, imperceptible per als altres, que en cada ocasió es modifica. "Sí, yo sí.... Yo me enamoré de dos cosas: de mi mujer y de la montaña de Mallorca."⁶⁰⁸

En algun moment entre els anys seixanta i setanta, segurament a partir de la relació establerta amb el Centre excursionista de Catalunya,⁶⁰⁹ García Pastor adquireix un mapa físic de Catalunya. El va estudiar i durant un temps va imaginar la possibilitat de crear unes *Rutes amagades a Catalunya*. Però quan es va desfer de tot el material de les *Rutes...*, fotolits, planxes, negatius i còpies, es va desfer també del mapes.⁶¹⁰ La impossibilitat d'acabar les *Rutes amagades de Mallorca* va allunyar encara més la possibilitat remota d'un *Rutes amagades de Catalunya*. A pesar del desig editorial, García Pastor assumeix el caire individual, testimonial i vital del seu procedir: “(...) vaig comprar els mapes de Catalunya perquè volia fer una cosa semblant, de Catalunya, però ho vaig deixar. Primer, que era molt gran, i segon, que això, per fer-ho s'ha de trescar-ho tot! Perquè sinó no se veu! I no m'era possible això.”⁶¹¹

609. García Pastor viatja a Barcelona i realitza algunes projeccions de diapositives a la seu del CEC. Posteriorment, alguns membres del CEC viatjaren a Mallorca i realitzaran excursions junts. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [132_resposta 3.4b].

610. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [155_01.43.17-1].

611. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [066_00.33.09-1].

5.4 La fotografia i la representació panoràmica en les *Rutes amagades de Mallorca*

En una de les nostres consecutives sortides per fotografiar aquesta ruta els ametllers estaven en flor, i aprofitàrem per repetir algunes vistes en substitució d'altres anteriors, i mostrar la pujada al castell amb l'alegre afegitó de la tèbia nevada de pètals, tan celebrada i divulgada com efímera, del nostre assolellat paisatge hivernal al mig del curt i enjogassat febrer.

Jesús García Pastor⁶¹²

612. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 14, (1966), fotografia 11.

Les *Rutes amagades de Mallorca* són, sobretot, recorreguts fotogràfics pel paisatge de Mallorca. Autodidacta, voluntàriament i intencionadament amateur, per a García Pastor la fotografia suposa la manera més eficaç per transcriure les seves emocions i vivències. La tècnica fotogràfica, experimentada al laboratori de la Biblioteca, li permet llibertat creativa i, sobretot, independència. Independència que comença en la tria de cada recorregut i, més important encara, en la presa de decisions sobre cada imatge. García Pastor gaudeix del procés i del diàleg que suposa realitzar les de les fotografies durant les caminades, processar-les en el laboratori i muntar la reconstrucció amb les còpies d'aquell itinerari en forma de fascicle. Quan es contempla l'evolució formal i conceptual que es dona en les successives *Rutes...*, es posa de manifest com García

Pastor van definint les que seran les seves pautes discursives. En preguntar-li sobre el rol de la fotografia, les respostes que ofereix remetent a aspectes de procediment i instrumentals la predilecció per l'òptica de 35 mil·límetres,⁶¹³ els processos realitzats en el laboratori,⁶¹⁴ la modificació realitzada al visor de la càmera per tal de mil·limetrar-lo⁶¹⁵ i la utilització de la llum natural.⁶¹⁶ García Pastor intenta fotografiar tot allò que, posteriorment, pugui considerar significatiu per a la reconstrucció del paisatge. Estilísticament, defensa unes imatges que es justifiquin pel seu valor testimonial. Com diu, unes fotografies “Que son reales en todo momento. Que la cosa es así, y así la captó la cámara. Nada ficticio o artificial.”⁶¹⁷

Des del primer fascicle, García Pastor presenta imatges panoràmiques composades, formades per la juxtaposició de dues o més fotografies [figures 5.13 i 5.14]. Aquesta pràctica, que a l'inici suposa només una petita part de les imatges, es manté durant totes les *Rutes...*, i es converteix a poc a poc en la base del discurs visual. Per a García Pastor, el discurs panoràmic suposa, sobretot, la possibilitat d'establir el context d'allò que s'estableix com a motiu de la imatge: “Para situar el contexto del paisaje la Font de S'Ermita, pues no es demasiado fácil de encontrar para quien la busca por primera vez, aquí ofrecemos una panorámica del sector.”⁶¹⁸ Suposa també ampliar el límit del quadre i de les òptiques, *ampliar la vista* en paraules de García Pastor.

Implica, així mateix, en moltes altres ocasions, la forma escollida per representar gràficament el recorregut de la mirada desplaçant-se en el paisatge. L'amplitud d'aquestes

613. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [018_00.35.54-1].

614. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrades: [146_resposta 4.1], [231_00.38.01-1] i [232_00.38.30-1].

615. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrades: [221_resposta 5.2], [222_nota al marge 5.2] i [223_00.36.38-1].

616. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrades: [254_resposta 5.6], [255_00.52.40-1].

617. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [301_resposta 5.11].

618. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas escondidas de Mallorca*, núm. 81 (1978), fotografia 51.

Figura 5.13. Jesús García Pastor.
*Port de Sóller – Balitx
d'Amunt – Sóller
(Pel pas de S'Heura),
Rutes amagades de
Mallorca, n.2, 1964,*
fotografia 39.

Figura 5.14. Jesús García Pastor.
*Port de Sóller – Balitx
d'Amunt – Sóller
(Pel pas de S'Heura),
Rutes amagades de
Mallorca, n.2, 1964,*
fotografia 3.

imatges composades situa a l'espectador enmig de l'escena, en un punt d'observació des d'on es desplega circularment el territori. La composició panoràmica permet, d'aquesta manera, expandir-se vertical o horitzontalment, segons ho aconsellin la distància i les característiques del motiu.

Tot i la seva gran mida, el format final de les *Rutes...*, no permet la reproducció de panoràmiques de més de quatre fotografies verticals o horitzontals sense reduir notablement les dimensions de cada una d'elles [figures de 5.15 a 5.18]. Aquesta limitació es resol quasi sempre imprimint les panoràmiques de forma seccionada, creant vàries composicions, i molt excepcionalment, afegint alguna pàgina desplegable:⁶¹⁹ “Esta vista es continuación hacia la derecha de la siguiente, para dar una panorámica completa de la Cala En Gossalba, tomada desde su orilla derecha. ¡Lástima que no hayan podido ofrecerse unidas! Aquí se muestra la entrada de la cala y la punta del Morro del Pont.”⁶²⁰

Altres vegades, tanmateix, García Pastor prescindeix de la imatge panoràmica completa i descriu amb paraules la visió que es pot tenir des d'un determinat punt. Quan el dia és poc clar, els elements del paisatge s'obren a molta distància i la visió a representar és massa ampla, com passa en el Puig de Randa o a Bonany. Les imatges que obté, a més, ofereixen grans àrees de cel gris clar, amb poc detall, que resulten difícils de reproduir en la impressió.⁶²¹ En aquests casos, García Pastor opta pels plans tancats i per les descripcions textuais: “ I ja passada la darrera volta del camí, arribam a dalt

619. S'utilitzen pàgines desplegables en les *Rutes* núm. 31 “Pollença - Cales Castell i Sant Vicenç (Pel Pas dels Pecsadors)”, de 1969, i en el núm. 43, “Península de Formentor II. Casas de Cala Murta - Punta del Faro”, de 1970.

620. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas escondidas de Mallorca*, núm. 43 (1970), fotografia 100.

621. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [297_nota al marge 5.9].

622. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas escondidas de Mallorca*, núm. 33 (1969), fotografies 29-34.

del Puig de Bonany, a una placeta davant el portal d'entrada del recinte exterior del santuari; aquest portal, obert damunt el pla de Petra, és un esplèndid mirador amb extensíssims panorames.”⁶²²

Aquesta apreciació és especialment significativa i permet diferenciar l'obra de García Pastor de la d'altres panoramistes. L'interès excursionista i fotogràfic de García Pastor no sembla radicar en l'assoliment del cim, del cingle o qualsevol altre fita que s'hagi proposat i que serveix d'excusa per traçar una ruta. La imatge del territori posseït, del tot que es percep des del punt més alt de la muntanya sembla despertar-li poc interès, si més no, visual. Les imatges panoràmiques que García Pastor realitza des del punt més alt d'una carena no busquen demostrar els límits del paisatge, els confins, sinó mostrar també altres muntanyes i les relacions espacials que s'estableixen entre elles. Des de dins del territori mira una i altra vegada el propi espai, els pendents, les proporcions, les formes. Mira i s'observa, com si es tractés d'un minuciós reconeixement davant del mirall. Potser la dimensió abastable del paisatge de Mallorca allibera la necessitat de la seva conquesta, present en molts fotògrafs dels Pirineus, dels Alps o de les Rocoses. L'ambició panoràmica de García Pastor va més enllà de cada caminada concreta: al final de les seves cent cinquanta *Rutes...* apareixerà la dimensió completa, la mirada fabulosa sobre l'illa que, com en les novel·les panoràmiques descrites per Lubbock, conté a dins totes les històries possibles.

A través de les *Rutes...*, García Pastor va teixint un inventari personal de tot allò que,

344

Figures 5.15 - 5.18 Jesús García Pastor. *Península de Formentor II. Casas de Cala Murta - Punta del Faro, Rutes amagades de Mallorca, n.43, 1970, fotografies 100, 101, 103 i 104.*

Figura 5.19. Jesús García Pastor. *La Trapa (Des de S'Arracó, per Ses Basses i el Cap Fabioler)*, *Rutes amagades de Mallorca*, n.25, 1968, fotografia 54.

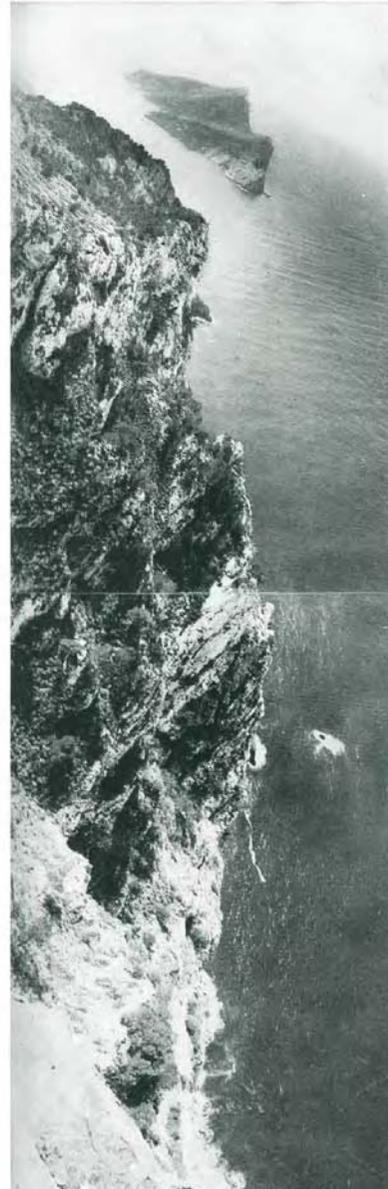
Figura 5.20. Jesús García Pastor. *Manacor de la Vall - Massanella (Per El Rafal i Els Tossalls Vells)*, *Rutes amagades de Mallorca*, n.17, 1967, fotografia 67.

Figura 5.21. Jesús García Pastor. *La Capella Blava*, *Rutes amagades de Mallorca*, n.19, 1967, fotografia 58.

Figura 5.22. Jesús García Pastor. *Puig de N'Ali (Desde Caimari por Els Horts)*, *Rutas escondidas de Mallorca*, n.33, 1969, fotografia 33.

Figura 5.23. Jesús García Pastor. *La Trapa (Des de S'Arracó, per Ses Basses i el Cap Fabioler)*, *Rutes amagades de Mallorca*, n.25, 1968, fotografia 11.

Figura 5.24. Jesús García Pastor. *Ses Basses de Mortitx*, *Rutes amagades de Mallorca*, n.35, 1969, fotografia 27.

amb significat propi, es troba en perill d'extinció: topònims, *Possessions*, arbres, torrents, pous, camins, senders i fins i tot muntanyes, moles o pujols; l'orografia de Mallorca muda i convertida en teló de fons quan s'observa des de les finestres dels hotels o de les gandules de les platges, pren vida i recobra, potser per última o penúltima vegada, identitat, nom propi i existència. El fotògraf recull en les seves imatges la lentitud de l'observació precisa, capaç de transformar el paisatge en protagonista absolut, i convertir a l'observador en personatge ínfim que l'habita per uns instants [*figures de 5.19 a 5.24*]. En primera persona narra cada trajecte reforçant la singularitat del registre, reclamant la validesa de la mirada com a catalitzador de significats: “A partir de aquí, en nuestra marcha hacia el Puig de N'Alí, por estas alturas no hay sendero alguno. Sirva de orientación la configuración del paisaje y esa “sitja” que atravesamos. Y, mientras esté allí, también ese triple pino que aparece en la fotografía.”⁶²³

623. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas escondidas de Mallorca*, núm. 29 (1968), fotografia 28.

A partir d'aproximadament del fascicle 20, es pot considerar que García Pastor ha establert tres grans categories per ordenar les excursions. D'una banda, es troben les *Rutes...* que tenen com a finalitat la descripció d'un territori conegut i transitat, en el que el paisatge humà esdevé protagonista. Són les *Rutes...* que s'han agrupat sota el títol de *El paisatge humà*. El segon tipus el formen el conjunt de *Rutes...* que presenten el descobriment d'una abrupta zona muntanyosa o que proposen un nou recorregut per realitzar una ascensió ja coneguda. Aquestes *Rutes...* una i altra vegada miren i tornen a mirar la muntanya, protagonista indiscutible de totes elles. Són les que s'han anomenat com *La muntanya revisitada*. En tercer lloc, estarien les *Rutes...* que narren una gesta

especialment meritòria per a l'excursionisme esportiu, sobretot les relacionades amb els descensos per barrancs. S'han anomenat *La gesta excursionista*. Per a les tres categories, García Pastor acabarà desenvolupant estratègies i recursos fotogràfics diferents. Responsable de tot el procés, utilitzarà tants recursos fotogràfics com compositius per estructurar el seu discurs. Com és obvi, en moltes altres *Rutes...*, segons el traçat i l'activitat proposada, es poden donar combinacions de dos o tres dels tipus de *Rutes...* que a continuació es presentaran.

5.4.1 El paisatge humà

349

En Mallorca las vistas son un negocio importantísimo. Los mallorquines son verdaderamente maniáticos por esto, cosa fatalísima para los forasteros, puesto que para una vista no tienen reparo en hacerle subir a uno o bajar una cuesta de un par de horas.

*Juan Cortada*⁶²⁴

624. CORTADA, Juan. *Viaje a la isla de Mallorca en el estío de 1845*. Palma de Mallorca: RODA, 1947, p. 203. [Exemplar facsímil de l'edició original:

Molt sovint, el territori recorregut per una *Ruta...* travessa espais poblats i ocupats per activitats humanes: cultius, horts o pastures per al bestiar. El paisatge transformat

per l'actuació de l'home és present en les *Rutes...* i permet a García Pastor apropiarse a les formes de vida del camp, immerses en un accelerat procés d'abandonament i transformació. García Pastor retrata els masos, les *Possessions*, que han estructurat el camp mallorquí durant segles. En la seva majoria tancades, sempre que li és possible, presenta els seus interiors, sobretot les cuines, i les façanes principals. Algunes vegades, no gaires, apareixen els personatges que les habiten: pagesos i jornalers que, en molts casos, es desplacen des de les poblacions veïnes per realitzar les feines agrícoles. Camins, fonts, pous, ponts, cases o arbres es creuen en l'itinerari de la *Ruta...*, la qual acostuma a tenir com a finalitat una ermita, un santuari o un puig popular. Com el Puig de Randa, el Santuari de Lluc i l'ermita de Betlem, a Artà:

*(...) proyectamos y estudiamos un derrotero más amplio, dando por resultado el descrito en este fascículo; derrotero que, más que un simple ascenso al Puig d'Inca, viene a ser un circuito con subida y bajada un poco forzadas. Ello ha permitido una mayor variedad de vistas y panorámicas y la inclusión de otros aspectos interesantes de viejos predios con rústica arquitectura, como son los de So'n Bosc, So'n Frare, So'n Gual, etc.*⁶²⁵

García Pastor reconstrueix aquestes rutes utilitzant pràcticament només imatges panoràmiques composades per dues fotografies. En aquestes imatges, la presència dels camins i els caminants, l'espai que es va transitant i la seva trajectòria, és a dir, la descripció del temps en l'espai, es complementen amb la visió addicional del context. El format panoràmic permet mostrar no només la direcció que pren el curs de la *Ruta...* sinó també la mirada circumdant, el paisatge recorregut, traslladant a l'espectador una visió més interessada en la comprensió i el descobriment del trajecte que en l'obtenció

CORTADA, Juan. *Viaje a la isla de Mallorca en el estío de 1845*. Barcelona: imprenta de A. Brusi, 1945]

625. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutas escondidas de Mallorca*, núm. 44 (1970), Introducció.

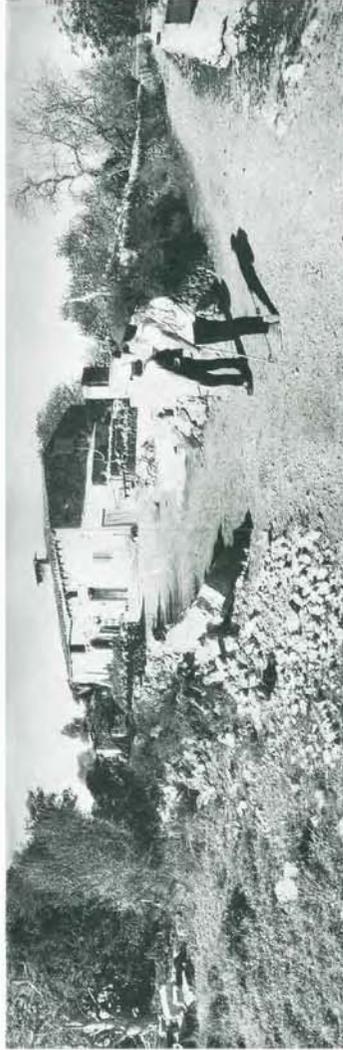
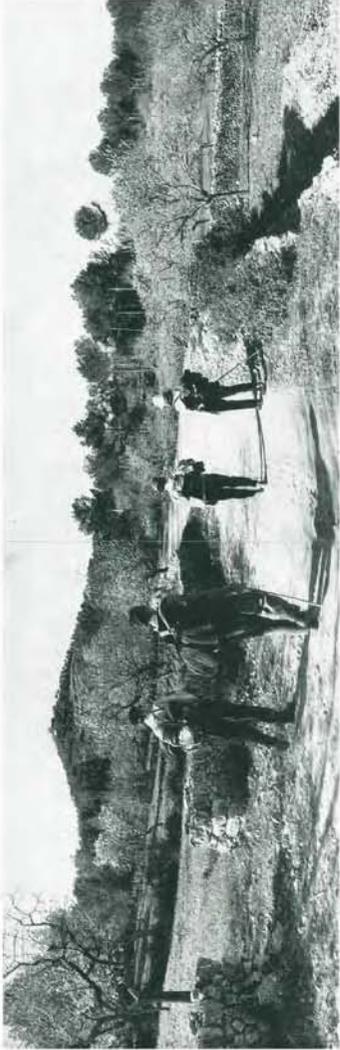
d'una fi o meta. Construïts de forma circular, aquests trajectes comencen i acaben en un mateix punt. Més que una ascensió o descens, cada una d'aquestes rutes pel paisatge humà de l'illa suposen una retrobada amb un mateix. Amb la nostàlgia i la certesa de saber-lo en extinció:

*L'edificació principal [Son Morei Vell] i demás instalacions indiquen que es devia tractar d'una possessió important i de noble ascendència, avui totalment venguda a menys i en completa decadència. Tot el seu aspecte actual indica una absoluta desatenció i falta de cura. Perteneix a una família pagesa, pel que vérem i se'ns va dir, amb dos fills majors que enyoren altres llocs menys solitaris i amb millors perspectives de vida.*⁶²⁶

626. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 20 (1967), fotografia 23.

Figures de 5.25 a 5.32. Jesús García Pastor. *Puig de Bonany (Des de Petra), Rutes amagades de Mallorca, n.29, 1968, fotografies 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 i 16.*

Figures de 5.33 a 40. Jesús García Pastor. *Puig de Bonany (Des de Petra), Rutes amagades de Mallorca, n.29, 1968*, fotografies 17, 18, 19, 20, 24, 25, 26 i 27.

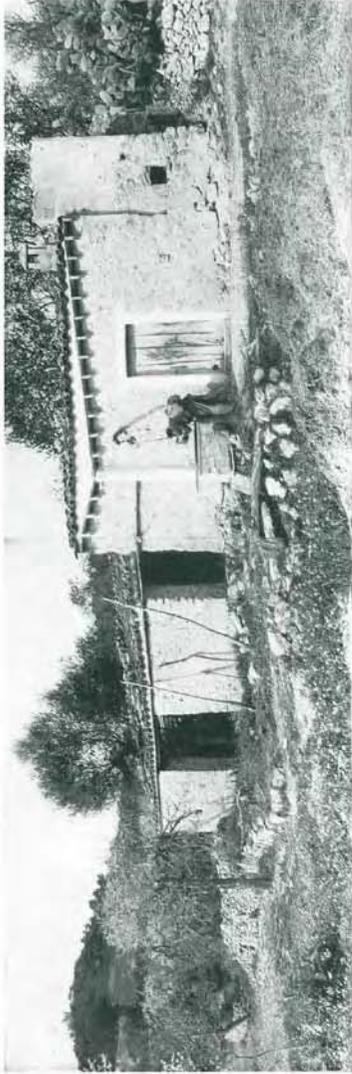
Figures de 5.41 a 5.48. Jesús García Pastor. *Puig de Bonany (Des de Petra), Rutes amagades de Mallorca, n.29, 1968*, fotografies 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59 i 60.

Figures de 5.49 a 5.56. Jesús García Pastor. *Puig de Bonany (Des de Petra)*, *Rutes amagades de Mallorca*, n.29, 1968, fotografies 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67 i 68.

5.4.2 La muntanya revisitada

L'Estudi científic dels paisatges

El costum de fer excursions, que s'estén més cada dia, s'explica, certament, en part, pel gust que hom troba en la vida a l'aire lliure i en l'exercici físic que l'acompanya; però la vista dels paisatges naturals, dels espectacles incomparables que la naturalesa ens procura, és també un dels atractius, i un de ben important, que l'excursionisme ofereix als turistes. Per això el públic sent cada vegada una afecció més viva per l'estudi de les ciències que, com la geografia i la història natural, faciliten la comprensió dels paisatges.

*Marcel Chevalier*⁶²⁷

627. CHEVALIER, Marcel. *El paisatge de Catalunya*. Barcelona: Barcino, 1928, p. 15.

628. "El excursionismo a pie -que es el verdadero excursionismo- obliga a no trasnochar la víspera y a levantarse temprano el día de la marcha, cosas ambas acordes con los principios médicos fundamentales; como lo están, igualmente, curtirse a los rayos del sol y respirar a pleno pulmón aire salitroso de las marinas o el purísimo de las alturas, a la vez que se evitan los locales con poca ventilación y se eluden las ocasiones de envilecimiento de cuerpo y espíritu que las ciudades brindan". FONT MARTORELL, Gabriel. *Cincuenta excursiones a*

García Pastor busca amb la seva obra oferir una manera diferent d'apropar-se al territori. Des de la innovació en la presentació visual del contingut fins a la selecció d'itineraris i de senders poc habituals tant per a turistes com per a paisans ofereix una mirada pròpia. Cerca trobar un espai i un discurs del paisatge que refusi, d'una banda, l'academicisme visual i literari, de gran tradició a Mallorca, i de l'altra, l'excursionisme local, representat per societats com el *Fomento de Turismo de Mallorca*, amb els seus grups de caminades i d'excursions per l'illa.⁶²⁸ García Pastor s'acomoda, com s'ha vist, en un excursionisme i senderisme de caire més esportiu per construir les seves cròniques personals de l'illa.

*(...) ens costa que Sa Capella Blava no sol figurar en els programes dels excursionistes aficionats a la muntanya, els quals, en general, prefereixen enfrontar-se en les seves sortides amb més elevats i prestigiosos cims. I no obstant, Sa Capella Blava té un gran interès que es completa amb el que ofereix el circuit que es descriu en aquest fascicle. Zona arraconada, solitària, agrest i esquerpa no desentonarà dins el repertori de cap dels nostres muntanyesos. El seu recorregut és agradable i variat, i al llarg de tot ell es recull la impressió d'una Mallorca distinta, evidentment ja passada i en liquidació, però encara atractívola, serena i bella, i tan ignorant d'aquesta altra que se'ns ve damunt, com si enlloc de trobar-se al costat mateix d'unes carreteres recorregudes depressa per gent de tots els confins i llengües, estigués a milers de kilòmetres del, segons sembla, encara incipient tatibull babèlic del turisme de masses que afortunadament (?) ens està invadint.*⁶²⁹

pie por la isla de Mallorca. Palma de Mallorca: Fomento de Turismo de Mallorca, 1964, p. 13.

629. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 19 (1967), Introducció.

Perquè les *Rutes...* no són només una guia d'excursions i caminades a peu per Mallorca. Tot i poder servir de reclam o de voler encoratjar l'excursionisme local, tot i descriure el recorregut per un indret, no responen, ni formalment ni conceptual, al que generalment es coneix com a guia d'itineraris excursionistes.

(...) Realment, aquesta no és una "ruta amagada" per a molts, però si, malgrat tot, per a bastants. El nostre treball, d'altra banda, no pretén tan sols donar uns itineraris poc habituals per a excursionistes -en el més ampli sentit del mot- sinó que, amb major ambició i amb el pretext d'uns recorreguts realitzables en una forma o altra, aspira a recollir aspectes poc coneguts del nostre meravellós paisatge, i a reunir un extens corpus fotogràfic amb la possible perfecció, que fixi la Mallorca actual -semblant encara en molts aspectes a la passada; una Mallorca que, millor o pitjor, és en la que ens ha tocat de viure i que afortunadament conserva encara part de les característiques essencials que han fonamentat i extès la seva fama universal; una Mallorca que s'està transformant -qui sap si

630. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 14 (1966), Introducció.

*en millor o pitjor-, dissolta en la marea muntant del poderós turisme de masses.*⁶³⁰

El coneixement de la muntanya esdevé el reconeixement d'un dels límits geogràfics del territori, el vertical, que conjuntament amb la seva longitud i la latitud, permeten situar qualsevol referència en l'espai. En el cas d'una illa com Mallorca tot el país és conegut, colonitzat i indexat. Les excursions per descobrir-lo que García Pastor proposa tenen, en els anys seixanta i setanta, més de recuperació personal o col·lectiva que d'expedició de reconeixement o d'investigació.

A pesar de la seva limitada superfície i de comptar només amb altures mitjanes, l'excursionisme de les *Rutes...* manté paral·lelismes amb la tradició de l'alpinisme desenvolupat a la resta d'Europa i d'Amèrica. García Pastor es deleix per trobar racons difícilment abordats per sers humans. Es podria dir que l'èpica del territori verge, present en les cròniques visuals sobre els Alps dels germans Bisson, o sobre l'oest americà de William Henry Jackson, Timothy O'Sullivan i Carleton Eugene Watkins, reapareix anys més tard en les fotografies de García Pastor.⁶³¹ L'abrupta i majestuosa Serra de Tramuntana, els rocams i les brusques torrenteres es converteixen en l'escenari que recorren la majoria de *Rutes...* D'aquesta manera, García Pastor va construir el seu homenatge particular a l'illa que permet tant la identificació com la redempció. Que ofereix la possibilitat de retrobar-se amb la naturalesa i amb l'ésser humà. Un paisatge que pren dimensió transcendent quan es contempla com un tot. El fotògraf busca incessantment les últimes possibilitats de ser en un paisatge originari que en la seva

631. Jesús García Pastor, no obstant, no reconeix la influència de cap tradició o referència visual. Veure l'Annex 3. *Entrevista a Jesús García Pastor*, entrada: [054_01.14.12-1].

Figures de 5.57 a 5.60. Jesús García Pastor. *Soller - Puig de l'Ofre (Pel Barranc de Biniaraix)*, *Rutes amagades de Mallorca*, n.21, 1967, fotografies 65, 66, 67 i 68.

Figures de 5.61 a 5.63. Jesús García Pastor. *Alaró - Talaia de Ca'ls Reis (Pel Pas de S'Escaleta)*, *Rutes amagades de Mallorca*, n.23, 1968, fotografies 32, 33 i 34.

Figures de 5.64 a 5.66. Jesús García Pastor. *Torrent de Pareis I. Escorça - L'Entreforc i la Fosca, Rutes amagades de Mallorca, n.15, 1966*, fotografies 15, 18 i 21.

Figures de 5.67 a 5.70. Jesús García Pastor. *La Capella Blava, Rutes amagades de Mallorca, n.19, 1967*, fotografies 33, 35, 36 i 37.

Pàgines següents:

Figures 5.71. i 5.72. Jesús García Pastor. *Península de Formentor I. Puerto de Pollença - Casas de Cala Murta, Rutas escondidas de Mallorca*, n. 42, 1970, fotografies 6 i 7; 37 i 39; 22 i 23; 27 i 28.

majestuositat redimensiona la condició humana i reordena, per uns instants, l'ordre cosmològic:

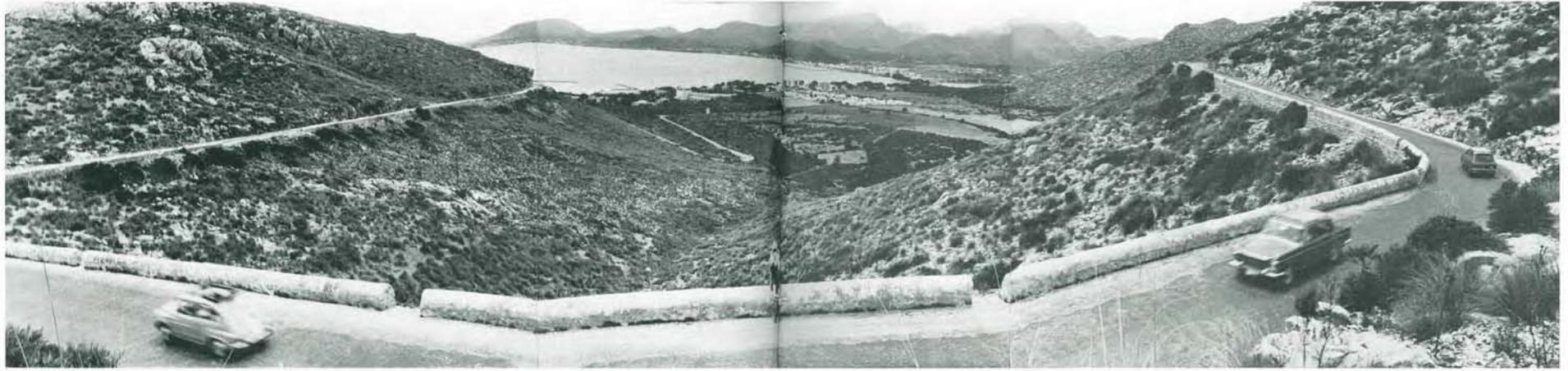
En aquest ignorat racó, a l'abric de l'alt muradal inaccessible de la cara occidental del Puig de Pedruixella, ens aturam unes hores per a menjar i reposar. Tot és aquí pacífic, alegre i senzill. En aquest paratge recòndit la vida flueix lenta, mansa i monòtona, com el córrer silencios d'una humil fontanella. Trobant-nos allà, guanyats per aquella pau, insignificants i efímers davant la grandiosa i perdurable naturalesa que ens envolta, resulta inexplicable l'existència de tants il·lusos que, jugant a ésser transcendents -vana fatuïtat!- cremen llur insignificant hàlit de vida en la flama del seu buit engreïment, boja ambició de domini, enveges, recels i supèrbies que els duen inexorablement -homo homini lupus- a l'odiosa opressió de l'home per l'home en qualsevol forma que sia. Un pensa des d'aquí, què significarà tot això quan, finit el transitori i breu inquilinat de la humanitat sobre la terra -i molt més abans per a cada ú en particular-, incanviat encara l'aspecte d'aquests grandiosos i sempiterns paisatges, no quedi de la seva obra ni vestigi que recordi el seu pas.

369

Aquí cobren la seva exacta dimensió els grans esperits de la "aurea mediocritas", que sentint-se humilment part insignificant del meravellós conjunt, preferiren la senzilla i pacífica convivència, prop de la no enganyosa naturalesa, sense sobresalts i a ple rendiment de segon a segon, una constructiva existència, sense fer mal a ningú, ni envejosos ni envejats.⁶³²

632. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 13 (1966), fotografies 57-58.

La mirada que el fotògraf ofereix es veu reforçada amb la presència dels personatges que, com el fotògraf, observen el paisatge. La contemplació del territori es realitza des d'una dimensió panoràmica que busca, per una banda, mostrar una amplitud espectacular,

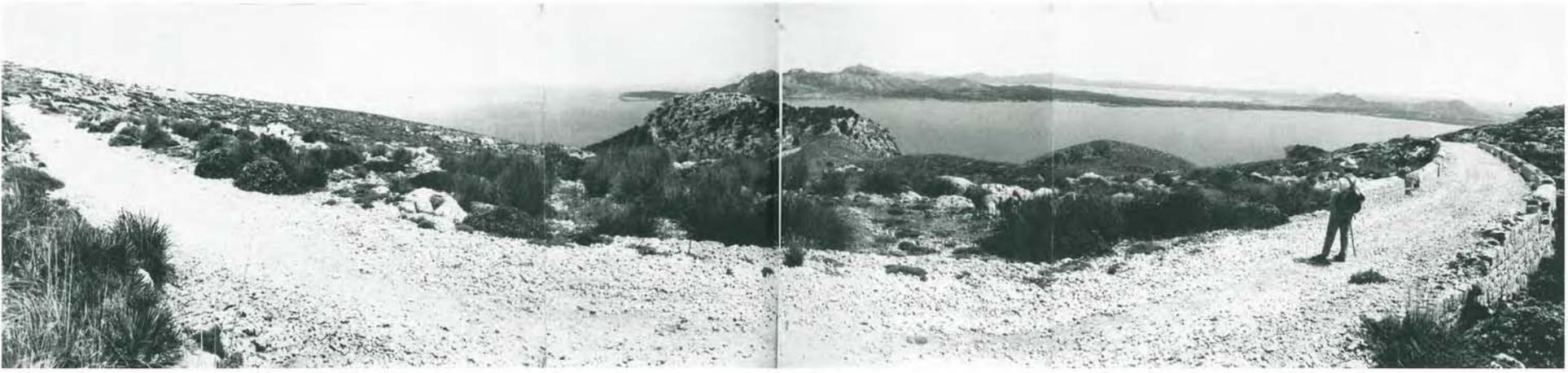

372

i per l'altra, observar les relacions que es donen entre els elements. Tot és escrutat una i altra vegada des de tants punts com és possible. En cada nova vista, García Pastor ofereix un nou punt d'observació que confereix una noves relacions espacials entre les muntanyes. Algunes s'empeteixen, altres es fan visibles, algunes queden amagades o irrompen darrera d'un cim llunyà. Com si es tractés d'un gran ball fantàstic, les carenes i serralades sembla cobrar vida amb el moviment dels personatges i del fotògraf.

5.4.3 La gesta excursionista

374

*Adéu tristor encastellada
Del pla del Cúber i Almallutx!...
Seguint arreu l'aigua que fuig
d'aquesta terra desolada,
soprén mos ulls la portalada
d'un Paradís...
L'aigua s'atura a son encís,
i com que diga: reposau!
- Dolça és la calma del Gorg Blau!*

(...)

*Per entre flors, per entre espines,
lo que era estany se fa torrent,
i avall, endins, se va perdent*

*per un rocam com en ruïnes...
No hi troba ja murta ni alzines,
molsa ni flors,
quan allà baix, desfeta en plors
dins la gran Fosca laigua cau...
- Ai! Com la vida és el Gorg Blau!*

*Miquel Costa i Llobera*⁶³³

633. COSTA I LLOBERA, Miquel. "El Gorg Blau".
A: GARCÍA PASTOR. *Antología de poesías
paisajísticas mallorquinas*. Palma de Mallorca:
Ediciones Cort, 1977, p. 36-38.

634. CORTADA, Juan. *Viaje a la isla de Mallorca en
el estío de 1845*. Palma de Mallorca: RODA, 1947,
p. 238. [Exemplar facsímil de l'edició original:
CORTADA, Juan. *Viaje a la isla de Mallorca en el
estío de 1845*. Barcelona: imprenta de A. Brusi,
1945]

635. PIFERRER, Pablo; QUADRADO, José María.
Islas Baleares. Barcelona: Cortezo, 1888.

La Mallorca cantada per Costa i Llobera, la de Formentor i de la Costa Brava, esdevé monumental, singular i misteriosa en els torrents i cingles de l'illa, dels quals el Gorg Blau n'és una bona mostra. L'Avenc de Coanegra, el Torrent de Boverons, el Torrent de Pareis, amb l'Entrefoc i la Fosca, el Torrent d'Almandrà, Fornalux amb les *barrancades* d'Es Racó i S'Olivaret i el ja anomenat Gorg Blau, permeten a García Pastor descobrir formes narratives noves. Al marge de la sublimació de Costa i Llobera, les poques referències que trobem sobre aquests paratges tenen a veure amb l'horror i el temor que provoquen a qui s'hi apropa. Llegendes i rondalles els associen a desaparicions, accidents; a mort. La descripció de Cortada n'és un bon exemple: "(...) los dos inmesos gigantes que bañan sus pies en el angosto Gorch blau, y al espantoso Barranco, cuyos suspendidos peñascos repiten cien veces la palabra que delante de ellos pronuncia el hombre."⁶³⁴ La por a allò salvatge i feréstec que el bosc i la muntanya van representar fins el segle XVIII, es manté fins a finals del segle XIX pel què fa els penya-segats. Les fotografies de Pablo Piferrer i José María Quadrado, de 1888,⁶³⁵ el poema de Costa

i Llobera, de 1900, i les descripcions de Margaret D'Este, de 1906,⁶³⁶ entre d'altres, transformen la desolació i el temor que desperten els barrancs en primitivisme i bellesa:

*Towering fern-clad cliffs close in upon a ravine a few yards only in width, through which the water dashes at racing speed with a noise that prevents one from hearing oneself speak. An ancient pack-bridge spans the stream, and a path cut in the side of the water-worn cliff leads through the gorge into a broad open valley a valley of desolation, ringed round with walls of bare grey rock, and strewn with innumerable stones, amongst which sheep and goats pick up a scanty living.*⁶³⁷

376
García Pastor s'identifica amb aquesta visió romàntica que percep el paisatge abrupte com a sublim. “És aquesta zona, la de l'Entreforc, la Fosca i el Torrent de Pareis, la més grandiosa i espectacular de Mallorca.” I prossegueix: “A tothom fan aquells indrets l'efecte de cosa apocalíptica i aclaparadora. Els adjectius corrents, fins els més extraordinàriament ponderatius, queden aquí pàl·lids davant la realitat. Colossal, fantàstic, meravellós o espantós són els únics mots que acudeixen tot seguit, però la realitat els torna inexpressius.”⁶³⁸ En una visita que el ministre Fraga Iribarne va realitzar a l'illa l'any 1967 o 1968, va ser conduït a contemplar la desembocadura del torrent de Pareis, a la cala Calobra. García Pastor li escriu indignat aquesta nota:

La presa se hace eco de que usted ha visto el Torrent de Pareis. Usted no ha estado en el Torrent de Pareis. Usted ha estado en la desembocadura del Torrent de Pareis. Es como si usted oyera los últimos compases de la novena de Beethoven y dijera que ha oído la novena de Beethoven; los últimos compases ¡son preciosos! Pero la novena es algo más. Le envió los

636. D'ESTE, Margaret. *With a camera in Majorca*. Nova York: G. P. Putnam's Sons, 1907.

637. D'ESTE, Margaret. *Ibidem*, p. 115.

638. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 15, (1966), Introducció.

639. Veure l'Annex 3. Entrevista a Jesús García Pastor, entrada: [091_01.01.27-1].

*fascículos 15 i 16 que describen, como yo podía hacerlo entonces en las Rutas... el Torrent de Pareis.*⁶³⁹

La composició panoràmica vertical, que fins aleshores, com en les imatges de Pillsbury havia servit per enquadrar tota la grandiositat d'un espadat o un arbre excepcional, es converteix en visor èpic, en una immensa mirada capaç de comprendre en cada imatge, la majestuositat de l'entorn i la petitesa humana. Costa imaginar, en moltes de les fotografies, com s'ho ha fet el fotògraf per poder copsar aquell punt de vista sorprenent o aquell altre angle de visió inversemblant. En els descensos pels barrancs, García Pastor converteix la narració esportiva en un cant d'homenatge a l'espectacularitat del territori: “ El temps és allà per nosaltres una esglaiadora i turmentadora realitat; sense hipèrbole ni fantasia, quan arribam a l'Entreforc, sabem que no menys de quaranta milions d'anys estan contemplant des d'aquelles parets la nostra insignificant presència intrusa; la realitat d'un ésser petit, l'home, que ha sorgit dominador fa a penes uns instants i es proclama ja *rei de la creació*.”⁶⁴⁰ García Pastor es mostra conscient d'estar aportant un testimoni visual inexistent a l'illa, que entronca amb la tradició dels grans viatgers, dels caminadors i dels trescadors que ha tingut Mallorca i que han volgut narrar-la:

640. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 15, (1966), Introducció.

Del Gorg Blau ja no se'n conserva més que el record, i a aquest record contribuiran tant els testimonis literaris que inspirà, i els pocs documents gràfics que existeixen; a augmentar els quals venim a contribuir amb les fotografies que oferim aquí, malgrat que hagin estat preses un poc tard, quan la desaparició del Gorg Blau estava ja mig consumada. A ella han contribuït, cada una amb la seva part corresponent, la fabriqueta elèctrica de Turixant,

que de tan poc serví; el tros de carretera que es feu passar per aquell indret i el mateix túnel, que de res no va servir; les obres i la presa de GESA que, mort el projecte tot just nat, s'està desfent a mig construir; i ara darrerament, les obres iniciades de la nova presa amb el conegut projecte de construcció d'un pantà per abasteixement d'aigua.⁶⁴¹

641. GARCÍA PASTOR, Jesús. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 38 (1970), Introducció.

Figures de 5.79 a 5.86. Jesús García Pastor. *Santa Maria del Camí -
Avenc de Coanegra (Per torrent del Freu), Rutes amagades de
Mallorca, n. 12, 1966, fotografies 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58 i
59.*

Figures de 5.87 a 5.94. Jesús García Pastor. *Torrent de Pareis I. Escorça*
- *L'Entreforc i la Fosca, Rutes amagades de Mallorca, n. 15,*
1966, fotografies 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57 i 58.

